

פתרון הבחינה בהיסטוריה א', 3 יח"ל, מועד קיץ 2011
שאלונים: 24,022303
מוגש על-ידי: נעמי בלנק, רענן נוימרק ודורון קורקוס
מורים להיסטוריה ברשת בתי הספר של יואל גבע

הערה: בשאלון שמונה נושאים (1-8), על הנבחן היה לבחור בשלושת הנושאים שלמד, ולענות על שש שאלות בסך הכול.

נושא 3- קהילות יהודי קרקוב בתקופת השואה

אם בחרת בנושא זה, ענה על שתי שאלות:
 על אחת מהשאלות 9-10 (פרק ראשון) ועל אחת מהשאלות 11-12 (פרק שני).

פרק ראשון

שאלה מספר 9

סעיף א'

על פי הקטע היעד של הממשל הנאצי בנוגע ליהודי קרקוב:

"אנחנו מתכוונים להפוך ככל האפשר את קרקוב לנקייה מיהודים ולהתחיל במבצע גדול של פינוי היהודים, מתוך הנחה כי זה דבר בלתי נסבל לחלוטין שאלפי אלפים של יהודים יתגודדו ויגורו בעיר שהפיהרר העניק לה את הזכות הגדולה לשמש מקום מושב לשלטונות הרמים של הרייך...".
 היעד, אם כן, הוא טיהור קרקוב מיהודים. בכל מקום אחר ברחבי פולין רוכזו היהודים בגטאות, בפרברי הערים. קרקוב שבה התרכזה ההנהגה הנאצית הבכירה של הגנרל גוברנמן תטוהר מיהודים.

יעד זה מבטא את ההפרדה בין הגזעים על פי תורת הגזע שהיא חלק חשוב באידיאולוגיה הנאצית. הגזע הארי- הגזע העליון מנטלית ופיסית, יוצר תרבות, נועד לשלוט על העולם.

הגזע הסלאבי- נועד לשרת את הגזע העליון, גזע נשא תרבות.

הגזע היהודי, נועד להשמדה בשל תכונותיו הזדוניות ובשל ניסיונו להחריב תרבות ולשלוט על העולם. בין הגזעים מתקיים מאבק להישרדות שבו ניצח הגזע הארי העליון. ההפרדה הגזעית ושמירה על טוהר הדם יאפשרו את ניצחוננו של הגזע הארי העליון.

ההצעה של הנס פרנק לא מומשה מהסיבות הבאות:

- (1) הגרמנים רצו להשאיר בקרקוב בגטו קטן וסטריילי, יהודים שימשו את צרכיהם.
- (2) בין שלושת הרשויות הגרמניות: המנהל האזרחי, שלטונות האס.אס. ומשטרת הביטחון התקיים מאבק על השליטה ביהודי הגנרל - גוברנמן בכלל וביהודי קרקוב בפרט. קיימות עדויות רבות המעידות על מחלוקות בלתי פוסקות בין גופים אלה מצד אחד, ועל שיתוף פעולה ביחס לעינויים ורצח של יהודים ופולנים. לכאורה הייתה זו מחלוקת על סמכויות

אך בפועל המחלוקת הייתה על השגת שליטה וניצול היהודים כעובדי כפייה וניצול רכושם.

(3) הגרוש לא הושלם. היו יהודים פליטים שחזרו לקרקוב.

סעיף ב'

הצעדים שננקטו כלפי היהודים, מהכיבוש הנאצי עד הקמת הגטו:

(1) **הוצאו שני צווים המתייחסים לעבודות כפייה לפולנים וליהודים:**

- צו המטיל עבודות כפייה על יהודים בגילאי 12-60 ללא הבטחת שכר או תנאים סוציאליים- ביצוע הצו נמסר לאס.אס.
- צו המטיל חובת עבודה על פולנים בני אותם גילאים **תוך** הבטחת שכר וזכויות סוציאליות. העובדים הפולנים היו כפופים למחלקת העבודה בממשלת הגנרל גוברנמן.

(2) **אריזאציה של רכוש יהודי:**

בשטחי הגנרל גוברנמן הוצאה לפועל האידיאולוגיה הנאצית על פיה היהודים סולדים מעבודה יצרנית ומנצלים את רכושם של עמים אחרים, על כן רשאים הגרמנים להשתלט על הרכוש היהודי. תיאוריה זו הוצאה לפועל בכמה דרכים: לחיילים, לאנשי משטרת הביטחון, לאנשי אס.אס. ולאחרים **ניתנה יד חופשית לבצע מעשי שוד פרטיים.**

עם הקמת הגנרל- גוברנמן ארגנו השלטונות **מעשי שוד קולקטיביים.**

על היהודים הוטלו **צווים הפוגעים ברכושם ופרנסתם:** על כל העסקים היהודיים הוטלה חובת סימון, בבנקים נחסמו כל החשבונות, הפיקדונות והכספות השייכים ליהודים, בבתים נאסר על אחזקת כסף מזומן מלבד אלפיים זלוטי, נאסר על רופאי שיניים יהודים לרפא לא יהודים, נאסר למכור או להעביר רכוש לבעלים אחרים, הוקם משרד הנאמנות הגרמני שניהל את הבתים והרכוש שנעזב ע"י יהודים שברחו מזרחה, מרשימת עורכי הדין נמחקו כל היהודים ונאסר עליהם להופיע בבתי משפט, היהודים צוו למסור מכוניות, אופנועים, מקלטי רדיו, היהודים צוו לרשום את כל הרכוש לרבות הרכוש בחו"ל, למלא טפסים מסוימים ולמסור אותם עד 1 במרס 1940. העונש על אי מילוי הצווים היה מאסר בבתי הסוהר, קנס, החרמת רכוש וגירוש למחנות. כמו כן, הקהילה הייתה צריכה למסור את כל תשמישי הקדושה מכסף וזהב של בתי הכנסת.

על היודנרט הוטל לספק לבתי הגרמנים ולמשרדיהם באזור הגנרל- גוברנמן רהיטים וציוד ולהעביר תשלומים שונים לשליטי קרקוב.

(3) **חיסול מוסדות הדת, החינוך והתרבות:**

מטרת שלטונות הכיבוש הייתה לפגוע במוסדות החינוך והתרבות הפולניים. הם התירו קיומה של תרבות מעין זו רק בתנאי שהם מתקיימים תחת צנזורה חמורה. יחסם ליהודים היה מחמיר יותר, מטרתם לחסל חיסול מחלט כל ביטוי וכל צורה של חיי תרבות יהודיים משתי סיבות עיקריות:

(1) **פסיכולוגית-** פולחן דת וחינוך מחזקים את כושר העמידה של היהודים ואת

רצונם לשלוט...לכן יש להתעלם מדתם כדי לשבור את רוחם.

(2) אידיאולוגית- היהודים מזיקים נטולי כל ערך אנושי ואינם זקוקים לערכי תרבות.

ואכן, כבר בתחילת הכיבוש הוצאה פקודה לסגור את כל בתי הכנסת ולמסור את תשמישי הקדושה. השחיטה הכשרה נאסרה והחגים הפכו לימי חול- לימי עבודה רגילים. יש לציין כי אחוז שומרי המסורת מבין יהודי קהילת קרקוב לא היה מבוטל.

מערכת החינוך ניזוקה באמצעות פיטורי מורים יהודיים שעבדו במערכת החינוך הכללית ועל התלמידים היהודיים נאסר ללמוד בבתי הספר הפולניים והותר להם ללמוד רק בבתי ספר יהודיים. בני נוער רבים שלמדו בבתי ספר פולניים נאלצו לעזוב. גם מסטודנטים נמנעה כל אפשרות להתקדם. כך, בני נוער רבים נותרו חסרי מעש.

דרכי התמודדות:

(1) **ההתמודדות עם האריזאציה של הרכוש היהודי הייתה קשה:** בעיקר נפגעו אנשי אינטליגנציה, פקידים, עורכי דין, מורים ואומנים. העוני פגע גם בגמלאים שחדלו לקבל פנסיה. פליטים רבים נהרו לקרקוב מהסביבה כדי לחפש מקורות פרנסה. רבים ניסו להסתיר את הרכוש במקומות מחבוא בדירות ובמרתפים אך הגרמנים עשו חיפוש מדוקדק וקשה היה להסתיר את הרכוש מפניהם. **הפולנים הבינו במהרה כי נישול היהודים מרכושם מביא להם תועלת כלכלית.** סוחרים יהודים העבירו לפולנים את חנויותיהם ורכושם מתוך תקווה כי יוכלו לקבלם לאחר המלחמה. לעיתים נמכר הרכוש בסכומים מגוחכים ולעיתים הצליחו היהודים לקשור קשרים קרובים עם הגרמנים הנאמנים על רכושם או לקבל לדירותיהם גרמנים תוך הצטופפות בחדר קטן וכך הצליחו להישאר בדירתם. במצב זה קשה במיוחד הייתה **עבודתו של היודנט** שניתן לספק סיוע לכל דורש: אורגנה מגבית בגדים, הוקמו מטבחים עממיים שחלקו מזון לא רק לפליטים אלא גם ליהודי קרקוב שמצבם הדרדר. בבתים אורגנו מקומות עבור פליטים. המימון לפעולות היודנט הגיע מהגיוינט ומיהודי קרקוב.

בתחום הסעד פעל רבות **"מוסד העזרה העצמית היהודית"**- פעילותו הקיפה את כל שטחי הגנרל גוברנמן. השלטונות הגרמניים הסכימו לקיומו של מוסד זה מפני שבשלב זה של המלחמה גרמניה הייתה מעוניינת שארה"ב תמשיך להיות ניטראלית ולכן נאלצו להסכים לדרישת תורמים אמריקנים שתרומותיהם יגיעו ליהודי פולין. את התרומות קיבל "המוסד לעזרה עצמית" מארגון יוצאי פולין בארה"ב ומ"הצלב האדום" הבינלאומי. "מוסד העזרה העצמית" סייע במימון מוסדות סעד שונים כגון בתי זקנים ובתי חולים. הוא סייע בהקמת קורסים להכשרה מקצועית כדי לשלב צעירים בעבודה במפעלים שונים ופיתח פעילות בערי השדה. רק בהתחלה הגיעו תרומות כסף ונשלחו מוצרי מזון, תרופות ובגדים. התרומות נחלקו בין הוועדים האזוריים של "המוסד לעזרה עצמית". כמו כן החל לפעול ה **"צנטוס"**- מרכז סיוע ליתומים, שבו הועסקו מחנכים מקצועיים ובו למדו הילדים. ה **"צנטוס"** הקיף בפעילותו כ- 350 ילדים ובני נוער. את המימון קיבל ממענקים של "מוסד העזרה העצמית" ומתרומות של יהודי קרקוב.

(2) **ההתמודדות עם הפגיעה התרבותית/חינוכית.** ניסיונות ההתמודדות היו במציאת מסגרות לימודיות חלופיות: פתיחת כתות לימוד קטנות בחשבון, בלטינית ופולנית בבתים פרטיים. במסגרות הפרטיות למדו לימודי חול ולימודי קודש. היו שקיימו מפגשי תרבות, ערבי ספרות ושירה כדי להתמודד באופטימיות עם המצב שנוצר. בחוגי החרדים גויסו רבנים ומלמדים וקמו קבוצות של תלמידי "חדרים" ושיבות. הם התכנסו בבתים פרטיים וניסו להמשיך בלימודי קודש ותפילה.

שאלה מספר 10

סעיף א'

האירועים העיקריים שהביאו את מנהיגי תנועות הנוער להקים מחתרות לוחמות:

(1) ב- בינואר 1942 פרסם **אבא קובנר** מראשי תנועת המחתרת בגטו וילנה כרוז בו הוא מנבא את ההשמדה הטוטלית של היהודים וקורא ליהודים למרוד. השמועות חדרו לשורות תנועות הנוער ולאחר התדהמה וחוסר הנכונות להאמין באה ההתפכחות.

(2) האירוע הטראומתי שהוביל את הנוער היהודי בקרקוב להחלטה למרוד בנאצים הייתה האקציה הגדולה ביוני 1942, בה גורשו מהגטו למחנה ההשמדה בלז'ץ אלפי יהודים. אירוע קיצוני זה חיזק גם בקרב חברי "עקיבא" את התחושה שיש למרוד באופן מזוין בנאצים. ביולי 1942 כונסה שורת פגישות בין מנהיגי "עקיבא", ובהן הוחלט שלנוכח המידע על השמדה כוללת של העם היהודי, יש לסיים את שלב הפעילות החינוכית הקודמת ולהתחיל בהכנות לקראת לחימה. לשם כך יש לפתוח במגעים עם תנועות הנוער הציוניות האחרות כדי להקים ארגון לוחם משותף. כמו כן, יש להשיג נשק בכל מחיר וחובה להפיץ את המידע על מחנות ההשמדה בין יהודים כדי להגביר את נכונותם להינצל.

מדוע התפצל הכוח הלוחם בגטו לשתי מחתרות נפרדות?

מבחינה אידיאולוגית: מנהיגי "עקיבא" שעמדו בראש "החלוץ הלוחם" - תנועה אחידה ומגובשת, ראו במאבקם **שליחות היסטורית** שתוצאותיו יהיו נכס חינוכי ולאומי לתנועה הציונית ולנוער היהודי. הם ביקשו להוכיח שגם הם, כמו החלוצים בארץ-ישראל שהיוו עבורם מודל לחיקוי, יכולים להילחם. לעומתם, חברי "איסקרא", שהרכבה היה הטרוגני (מגוון), ראו את מטרות העיקריות **במלחמת נקם** כל עוד קיימים יהודים. הגאווה הלאומית, היהודית והציונית, עמדה פחות בראש מעייניהם של חברי "איסקרא". בנוסף, חברי "איסקרא" שהשתייכו לתנועת נוער שמאלית-קומוניסטית ראו את מאבקם כחלק ממאבק רחב של הקומוניזם בהשקפה הנאצית הימנית.

מבחינה טקטית: אנשי "החלוץ הלוחם" רצו לפעול כיחידה יהודית עצמאית והעדיפו לחימה פרטיזנית ביער לצידם של כוחות פולניים מקומיים, בעוד שחברי "איסקרא" היו מוכנים להילחם לא כיחידה נפרדת אלא שאפו להשתלב במחתרת הפולנית "משמר העם" ("גוורדיה לודובה" - "Gwardia Ludowa") ולנהל את מאבקם בעיר קרקוב וסביבתה (אך לא בגטו). עקב חילוקי הדעות פעלו שני הארגונים עד סוף אוקטובר 1942 בלא שיתוף פעולה ועל פי רוב בנפרד.

סעיף ב'

המטרות של מבצע ציגנריה (דצמבר 1942):

מטרות המבצע

- לערער את ביטחונם העצמי של הגרמנים ולהוכיח להם שקרקוב, בירת הגנרל גוברנמן, אינה בטוחה והם אינם יכולים לפעול בה באופן חופשי.
- להוכיח שקיימת תנועת התנגדות יהודית הנוקמת את מותם של מיליוני היהודים בפולין.
- לטלטל את הציבור הפולני ולדרבן אותו להרחיב ולחזק את פעולות המרד נגד הכובשים הגרמנים.

התגובות למבצע ציגנריה בקרב הפולנים ובקרב הגרמנים:

תגובת הפולנים למבצע ציגנריה

הפולנים לא העלו על דעתם שמבצע בהיקף כזה בוצע בידי מחתרת יהודית וחשבו שבוצע בידי צנחנים רוסיים. במחתרת הפולנית הותירה הפעולה רושם עצום. שנים ספורות מאוחר יותר זקפו מספר חברים במחתרת הפולנית את הפעולה לזכותם, למרות שאף פולני לא נטל בה חלק. הזרוע הצבאית של המחתרת הפולנית טענה שהגיע הזמן למרוד לנוכח הפעולה המוצלחת, אך הפולנים חששו שמרד בשלב זה של המלחמה יחליש את הגרמנים ויקל על הרוסים להשתלט על פולין. מכך חששו הפולנים לא פחות מהכיבוש הנאצי ולכן המרד הפולני פרץ בסופו של דבר רק כשנה וחצי מאוחר יותר.

תגובת הגרמנים למבצע ציגנריה

התגובה המיידית של הגרמנים הייתה הקדמת העוצר בחלק הארי של קרקוב מהשעה 9 בערב לשעה 6. בניגוד למצופה לא הענישו הגרמנים את יושבי הגטו בענישה קולקטיבית עם חשיפת ההתארגנות המחתרתית בקרקוב. היו אלה דווקא הפולנים ששילמו את המחיר המיידית ורבים מהם הוצאו להורג. הגרמנים נמנעו מענישה קולקטיבית של יושבי הגטו כיוון שלא היו מעוניינים שתיחשף העובדה שמדובר בפעולה של מחתרת יהודית. הימים היו ימי התבוסה הגרמנית בסטלינגרד ומתן פומבי למבצע חבלה כה ראוותני בבירת הגנרל גוברנמן, ועוד בידי יהודים, עמד בסתירה לשאיפתם לשדר "עסקים כרגיל" הן לאוכלוסייה הפולנית והן ליהודים הכלואים בגטו. הדבר עמד גם בסתירה לתפיסתם האידיאולוגית לפיה היהודים הם טפילים, חסרי תגובות אנושיות. חיסול הגטו, חודשים מספר לאחר פעולת ציגנריה (מרץ 1943), הוא ככל הנראה תוצאה של הפעולה. בכך קיוו הגרמנים להגיע להרגעה במצב, מעבר לרצח הכולל של היהודים במסגרת "הפתרון הסופי". עדות לכך ניתן למצוא בעובדה שהגטו אומנם חוסל, אך הבריאים הועברו למחנה העבודה פלאשוב הסמוך לעיר.

פרק שני

שאלה מספר 11

בהתאם לאידיאולוגיה הנאצית נחשבים הפולנים לגזע סלאבי נחות שהשטחים בהם הוא חי נועדו לשמש "מרחב מחיה" לגזע הארי העליון. לכן, יש לנצל כלכלית את השטח הכבוש בפולין ולשעבד את העם הפולני לטובת האימפריה הנאצית. בהתאם להשקפה זו יש להרוס את התרבות הפולנית ולהפוך את האוכלוסייה למאגר כוח עבודה ממושמע וזול לצורכי הרייך השלישי.

הצעדים בהם נקטו הנאצים כלפי הפולנים לאחר הכיבוש

- פגיעה בריבונות הפולנית:** במטרה לפגוע באחדות הפולנית ובעצמאות פולין הוחלט ב-8 לאוקטובר 1939 שהשטח הכבוש בידי הגרמנים בפולין יחולק לשניים. חלקו המערבי יסופח לגרמניה במסגרת "חזון הרייך הגרמני המורחב", כיוון שהנאצים ראו באזור זה שטח גרמני שנקרע מגרמניה בזדון בהסכמי וורסאי, ואילו בשטח המצוי במרכז פולין הוקם ה"ממשל הכללי"- ה"גנרל גוברנמן". בכך הסתיימה תקופת הממשל הצבאי בפולין. הגנרל גוברנמן חולק לארבעה מחוזות: קרקוב, ורשה, ראדום ולובלין. קרקוב נבחרה לשמש כעיר הבירה של הגנרל גוברנמן. החלטה זו לא הייתה מקרית. אמנם בירת פולין הייתה ורשה, אך הגרמנים רצו לפגוע בריבונות (העצמאות) הפולנית גם על ידי אי-הכרה בבירתם. השלטון בגנרל גוברנמן הופקד בידי הנס פרנק והוא שהקים ממשלה אזרחית שמושבה בקרקוב בארמון וואוול.
- פגיעה בהנהגה ובמשכילים:** במטרה לזרוע מבוכה ולפגוע בעצמאות הפולנית חוסלו המנהיגות והמשכילים (אינטליגנציה) הפולנים. כך נרצחו פוליטיקאים בכירים, מרצים ואנשי מדע, סופרים ואנשי רוח. אחד הצעדים שזעזעו את אנשי קרקוב היה מאסרם של 183 פרופסורים פולנים בחודש נובמבר 1939. כולם הובאו למחנות ריכוז בגרמניה ורובם נספו שם.
- פגיעה כלכלית:** במטרה להשפיל את הפולנים ולשבור אותם פיסית ונפשית הונהגה הקצבת מזון באמצעות תלושים, שחולקו בכמות שלא הספיקה לצרכי האוכלוסייה. בנוסף, הוחרמו מפעלים ונכסים פולנים וכן דברי אומנות.
- ניצול שטחי הכיבוש:** מיליוני פועלים הועבדו בעבודות כפייה בשטח הכיבוש. בנוסף, נשלחו בשנות המלחמה 1.5 מיליון פולנים, גברים ונשים לעבודות כפיה בגרמניה. הניצול כלל גם מחצבים ואוצרות טבע בהם עשו הגרמנים שימוש לטובת המאמץ המלחמתי.
- פגיעה תרבותית:** במטרה לפגוע במורל הפולני ולהיאבק בתרבות הסלאבית ה"נחותה" נסגרו בפקודת הגרמנים כל מוסדות ההשכלה הגבוהה וכל בתי הספר התיכוניים העיוניים ונותרו רק בתי ספר יסודיים ומקצועיים.

שאלה מספר 12

כפי שטוענת החוקרת פליציה קראי אכן בגטו קרקוב פעלו שני סוגים של שליטים: השליטים האמיתיים- הרשויות הגרמניות; והשליטים המדומים- היודנרט והמשטרה היהודית.

השליטים האמיתיים בגטו- הרשויות הגרמניות:

שלוש רשויות גרמניות שלטו בגטו קרקוב והשפיעו על גורל היהודים:

- **המנהל האזרחי:** ממשלת הגנרל- גוברנמן של הנס פרנק הקימה את "המדור לענייני יהודים", שתפקידיו היו רישום, הקמת היודנרטים וחקיקה.
- **שלטונות ה-אס.אס:** בראשם עמד וילהלם קריגר שהיה מעוניין בהקמת מחנות עבודה בפיקוח ישיר של ה-אס.אס במטרה לנצל את כוח האדם היהודי שהיה כלוא בגטו.
- **משטרת הביטחון (סיפ"ו) ושרותי הביטחון (אס-דה):** זרוע ביצוע נפרדת, שהייתה שייכת לאס.אס. במסגרת זו פעל "המדור לענייני יהודים".

מתחילת הכיבוש התחולל מאבק גלוי ונסתר בין שלוש הרשויות על השליטה ביהודים, ניצול כוח העבודה היהודי וחלוקת הרכוש המוחרם. העימות והאשמות ההדדיות שנלוו לו הזיקו ליהודים כיוון שהם נאלצו לספק דרישות כלכליות שונות של רשויות רבות, והדבר גרם להתרוששותם המהירה.

באופן רשמי שלטה בגטו בעיקר ממשלת הגנרל- גוברנמן, אבל למעשה היה הפיקוח על הגטו בידי קציני משטרת הביטחון, והמפורסם שבהם היה וילהלם קונדה. עד מאי 1942 פרסמה הממשלה שורה של גזרות: הפקודה על הקמת הגטו וגזר דין מוות למי שיעזוב את הגטו ללא אישור מיוחד, איסור מוחלט על שימוש באמצעי תחבורה ללא אישור מיוחד, איסור למכור או למסור בצורה אחרת מוצרי זהב ומתכות יקרות אחרות, סגירת סניף הדואר בגטו, פקודה למסור פרוות וציוד סקי.

השליטים המדומים בגטו- היודנרט והמשטרה היהודית:

בחיי היום-יום שלטו בגטו השליטים המדומים- היודנרט. נשאלת השאלה מדוע הם מכונים שליטים מדומים?

היודנרט היה מוסד שגילם צירוף של שלטון מוחלט עם חוסר אונים מוחלט. היודנרט היה לכאורה השליט בגטו ושימש הנהגה מוסכמת. הוענקו לחברי היודנרט סמכויות בלתי מוגבלות בניהול חיי היום-יום בגטו ותושבי הגטו היו צריכים למלא את הוראותיהם. לכן ראו בהם תושבי הגטו שליטים בעלי סמכויות נרחבות השולטים באופן מוחלט בגטו. אולם בפועל היו חברי היודנרט חסרי אונים מול הנאצים- שהיו השליטים האמיתיים. ראשי היודנרט מונו בכפייה ונאלצו להוציא לפועל את ההוראות הקבועות והמשתנות של הרשויות הגרמניות. על כל אי ציות שילמו היודנרטים בחייהם.

עד להקמת הגטו בקרקוב עמד בראש היודנרט מרק ביברשטיין, אך בזמן הגירושים הוא נאסר בתואנה שלקח שוחד ומאוחר יותר נפטר. עם המעבר לגטו מונה הד"ר **ארתר רוזנצוויג** ליו"ר היודנרט.

נושא 5- אל מול עולם חדש: לבטים ומגמות בעידן האמנסיפציה

אם בחרת בנושא זה ענה על שתי שאלות:

על אחת מהשאלות 17-18 (פרק ראשון) ועל אחת מהשאלות 19-20 (פרק שני).

פרק ראשון

שאלה מספר 17

סעיף א'

הדור הראשון של משכילי רוסיה, שקם בשנות ה-40 וה-50 של המאה ה-19 התרכז בעיקר בעיר וילנה והושפע מאד מהשכלת ברלין. מקורות יניקתם היו הספרות הרבנית, כתבי הפילוסופים היהודיים של ימי הביניים וכן כתבי משה מנדלסון והספרות הגרמנית המודרנית. בהשוואה לדור המשכילים שקם במחצית השנייה של המאה ה-19 הם נחשבו שמרניים, ובדרך כלל שמרו על זיקה הדוקה למסורת היהודית ולקיום המצוות. בדומה למשה מנדלסון סברו גם משכילים אלה שאין סתירה בין רעיונות ההשכלה לתורת ישראל. יתר על כן, משכילים אלו האמינו כי חשיפה ללימודים כלליים ולי"חכמות הגויים", רציונאליזם וביקורתיות, אינדיבידואליזם ופנייה למלאכות יצרניות (חקלאות ומלאכה) הם ביטוייה של היהדות האמיתית. משכילי הדור הראשון ברוסיה הרבו להסתמך על הרמב"ם ופילוסופים יהודים אחרים שחיו ויצרו בימי הביניים כדי להדגיש את הרצף ההיסטורי שבין דרכם והחשיבה היהודית בדורות הקודמים. למרות זאת, הם הצטיירו בקרב היהודים השמרניים ברוסיה, יהודים שכונו "נאמני המסורת" כמחדשים מסוכנים שיש להילחם בהם.

משכילי רוסיה אימצו את הגרמנית כלשון ההשכלה שלהם, ורק מעטים מהם למדו גם את לשון המדינה, הרוסית. בנוסף, שאפו המשכילים היהודים ברוסיה להמיר את הלבוש היהודי המסורתי בלבוש גרמני מודרני. עם הזמן שינו חלק מהמשכילים גם את שמותיהם לשמות גרמניים. בני הדור הראשון של המשכילים היהודים ברוסיה, שפעלו בשנות השלושים, הארבעים והחמישים של המאה ה-19, התאפיינו ביחס של נאמנות ללשון העברית ולתרבותה, נאמנות שלא נפלה מאהדתם להשכלה כללית ולתרבות המערב. הם כתבו ספרות ושירה בעברית ותרגמו לעברית יצירות משפות זרות, מתוך רצון עז להחיות את לשון עמם ולהפכה שוב לשפת היצירה, גם אם לא לשפת הדיבור. הם חשו אהבה עזה ללשון העברית והאמינו בכוחה להגן על הדת היהודית, להבדיל בין האומה היהודית ליתר האומות ולשמש תריס בפני התבוללות וטמיעה.

בסוף שנות ה-50 ובראשית שנות ה-60 של המאה ה-19 הופיע זרם חדש בקרב יהודי רוסיה: **האינטליגנציה היהודית-רוסית**. היו אלו משכילים שרכשו את חינוכם והשכלתם בבתי הספר הממשלתיים שהוקמו עבור היהודים, בגימנסיות ובאוניברסיטאות וכן בבתי המדרש לרבנים שהקימה הממשלה הרוסית בשיתוף עם המשכילים בסוף שנות ה-40. בקרב משכילים אלו חל תהליך של **רוסיפיקציה** מרצון. הם לא הזדהו עוד עם השפה הגרמנית ותרבותה, אלא עם השפה והספרות הרוסית. משכילים אלה התנערו מן הלשון העברית וראו בה דבר מיותר. רכישת הלשון הרוסית התחזקה גם בשכבה רחבה למדי של יהודים, שחכרו מהממשלה רישיונות לייצור יי"ש (יין-שרף)- משקה חריף ומשכר שמכניים בייחוד מכוהל של סלק, מדגנים או מתפוחי אדמה) ואשר

נדרשו ללמוד לצורך עסקיהם רוסית והנהלת חשבונות. עצמאותם הכלכלית של חוכרים אלו וקשריהם עם החברה הרוסית הביאו לצמצום קשריהם עם הקהילה והתרבות היהודית. מגמת הרוסיפיקציה מרצון התחזקה עם עלייתו לשלטון של הצאר אלכסנדר השני בשנת 1855. צאר זה ניהל בשנות שלטונו הראשונות מדיניות ליברלית שגם היהודים נהנו ממנה. התמריצים שהציעה הממשלה כדי לעודד את היהודים "המועילים", ובעיקר ההיתר להתגרר מחוץ ל"תחום המושב", הביאו לגידול ניכר במספר היהודים שפנו ללמוד בגימנסיות ובאוניברסיטאות הרוסיות. מצב זה הביא להתמעטות קוראי העברית בקרב הציבור היהודי המשכיל ברוסיה, כאשר לימוד הרוסית בא על חשבון לימוד העברית. רגש האהבה לעברית, שהיה נחלת המשכילים בדור הקודם, פינה את מקומו לרגש הערצה לשפה הרוסית. אך בתוך זמן קצר התחולל מהפך ותהליך הרוסיפיקציה המהיר נבלם. הסיבה למהפך זה הייתה שינוי יחסו של השלטון הרוסי למיעוטים הלאומיים ברוסיה ובכללם היהודים וכן התגברות האנטישמיות ברוסיה. לסיכום, ההבדלים באו לידי ביטוי בשני היבטים עיקריים:

- (1) המשכילים בדור הראשון גילו חיבה לשפה הגרמנית ולתרבותה, וכן הם גילו חיבה רבה לעברית אתה ראו כתריס בפני התבוללות וטמיעה. בעוד שמשכילי הדור השני הזדהו יותר עם השפה הרוסית ותרבותה.
- (2) המשכילים בני הדור הראשון הרבו להסתמך על הרמב"ם ופילוסופים יהודים בני ימי הביניים, בעוד שבני הדור השני פיתחו רגש של הערצה לשפה הרוסית ולתרבותה, תהליך שנקרא רוסיפיקציה.

חשוב לציין שלמרות הבדלים אלו עם רציחתו של הצאר אלכסנדר השני ופרעות "סופות נגב" חלה מגמה של חזרה לעברית, בעיקר בשל הקמת אגודות ציוניות ברחבי רוסיה. הסיבות להבדלים:

- (1) המשכילים בני הדור הראשון הושפעו ממשכילי ברלין ובראשם משה מנדלסון, בעוד שהמשכילים בדור השני רכשו את השכלתם בבתי ספר ממשלתיים שהוקמו עבור היהודים, בגימנסיות ובאוניברסיטאות וכן בבתי המדרש לרבנים שהקימה הממשלה הרוסית בשיתוף עם המשכילים בסוף שנות ה-40. תהליך שהתחזק עם עלייתו של הצאר אלכסנדר השני לשלטון, שליט זה העניק תמריצים כדי שיהודים ילמדו בגימנסיות ובאוניברסיטאות רוסיות, זאת כדי ש"יהודים מועילים" יעזבו את "תחום המושב".
- (2) היו יהודים, שחכרו מהממשלה רישיונות לייצור יי"ש (יין-שרף) משקה חריף ומשכר שמכינים בייחוד מכוהל של סלק, מדגנים או מתפוחי אדמה) ואשר נדרשו ללמוד לצורך עסקיהם רוסית והנהלת חשבונות. עצמאותם הכלכלית של חוכרים אלו וקשריהם עם החברה הרוסית הביאו לצמצום קשריהם עם הקהילה והתרבות היהודית.

סעיף ב'

"הסופות בנגב" היוו נקודת מפנה עבור המשכילים היהודים ברוסיה שהאמינו עד אז בחזון האמנציפציה ועתה ראו אותו מתנפץ לרסיסים לנגד עיניהם. משה לייב לילנבלום, אחד המשכילים שהתפקחו מאשליית ההשתלבות בחברה הרוסית (ומראשיה של אגודת "חובבי ציון"), אמר בעקבות הפרעות: "נוכחתי כי לא חסרון השכלה רמה (גבוהה) היא סיבת אסוננו, כי זרים אנחנו וזרים נהיה גם בהיותנו מלאים השכלה כרימון". משבר זה גרם לרבים מהמשכילים היהודים ברוסיה להצטרף לאגודות "חובבי ציון" שקמו באותה העת. רגש הנאמנות למולדת הרוסית פינה

את מקומו לרגשות לאומיים-יהודיים. היהודים החלו לחשוב על פיתרון לאומי למצוקותיהם: הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל. זוהי תחילת פעילותה של התנועה הציונית. התעוררות הלאומיות היהודית הביאה גם לתחייה מחודשת ללשון העברית ותרבותה, הפעם כשפתו הלאומית של העם היהודי.

שאלה מספר 18

סעיף א'

יחסו של זכריה פרנקל לחשיבות השימוש בעברית כשפת תפילה:

- (1) השפה העברית היא שפת כתבי הקודש ותפקידה בכל עת היא להזכיר את קיום האל. תפקיד דומה ממלאת השפה העברית במצוות כגון מזוזה והנחת תפילין.
בקטע נאמר: "השפה העברית היא שפת כתבי הקודש המקיפים את כל יסודות הדת שלנו... זהו הטעם המונח ביסוד מצוות רבות כגון מזוזה, תפילין..."
- (2) בדומה למופיע בסעיף הקודם, גם התפילה בעברית משמשת אמצעי להחיות את זכר האל ואת הברית בין עם ישראל לאלוהים.
בקטע נאמר: "...הלשון העברית בתפילה משמשת את המטרה... להחיות תמיד בזיכרוננו... את הכתוב בכתבי הקודש".
אמצעי זיכרון אלה על פי פרנקל משולים לצרור קנים אשר יש לו קיום רק כאשר כל אמצעי הזיכרון מתקיימים יחדיו. לדעת פרנקל השינויים הרבים ביהדות בעקבות תהליכי המודרניזציה גם כך גדולים מדי ולכן לפחות בנוגע לעברית כשפת תפילה, הגיעה העת לעצור את השינויים.

סעיף ב'

שתיים מן הגישות הנוספות שהתגבשו בעידן האמנציפציה בנוגע לעברית כשפת תפילה, הן הגישה הרפורמית והגישה האורתודוקסית של החת"ס סופר:

- (1) הרפורמים הנהיגו שינוי בלשון התפילה, מעברית לגרמנית. בוועידת הרבנים הרפורמים השנייה, שנערכה בפרנקפורט בשנת 1845, הוחלט בהצבעת רוב לקבוע את הגרמנית כשפת התפילה בבתי הכנסת הרפורמים.
- (2) אחד ממוקדי העימות הראשונים בין נאמני המסורת (האורתודוקסים) ובין הרפורמים היה בית הכנסת הרפורמי, ה"טמפל" או ה"היכל", שנוסד בעיר המבורג בשנת 1819. החת"ס סופר וחברי הקהילה האורתודוקסית יצאו נגד הרפורמים על רקע הקמת בית כנסת בנוסח רפורמי. העברית כשפת תפילה היה רק אחד מן הנושאים שעמדו במחלוקת בנוגע לאותו בית כנסת. רבני המבורג יצאו בקריאה אל רבני הקהילות באירופה שיסייעו להם במאבקם נגד מקימי ההיכל, ויפנו לשלטונות המדינה בבקשה לאסור על הרפורמים להמשיך במעשיהם הסוטים מן ההלכה. רבני המבורג, נציגי הזרם האורתודוקסי, התנגדו בחריפות לשינוי לשון התפילה מעברית לגרמנית. לתפיסתם אין להכניס שינוי ולו הקל שבקלים במה שהתקדש במהלך הדורות ובכלל זאת העברית כשפת תפילה.

פרק שני

שאלה מספר 19

תפקידיהם של "יהודי החצר" בעבור שליט המדינה היו רבים ומגוונים:

- (1) אספקת ציוד לצבא
- (2) אספקת מוצרי מותרות לחצר השליט
- (3) אספקת אשראי לקופת המלוכה
- (4) גביית המיסים
- (5) טביעת מטבעות המדינה
- (6) מילוי שליחויות דיפלומטיות בשירות השליטים.

יהודי החצר, שנהנו ממעמד של "יהודי חסות" בערים הגרמניות, לא יכלו להתקיים בהן כיהודים יחידים. הם היו זקוקים למשרתים, לפקידים ולסוכני משנה. הם נזקקו גם לשירותים דתיים: רבנים, מלמדים, שוחטים, חזנים ודרשנים- כדי שיוכלו לחיות חיים דתיים מלאים. לכן, הפעילו יהודי החצר לחץ על שליטיהם, והללו התירו כניסה של יהודים נוספים לערים במעמד של "יהודים נסבלים". וכך, לאט לאט, נוצרו סביב יהודי החצר קהילות יהודיות חדשות. מטבע הדברים שבקהילות יהודיות אלה נהנו יהודי החצר ממעמד חברתי גבוה, ואף שימשו מנהיגי הקהילות ונציגיהם בפני השלטונות. כך הפכו יהודי החצר לגורם מוביל בתהליך התקרבותה של החברה היהודית לחברה הנוצרית הסובבת.

היבט נוסף בהשפעת יהודי החצר על חיי היהודים במדינות הגרמניות, לבד מהקמתן של קהילות יהודיות בערים, היה הקמתם של מוסדות דת בקהילה. תרומתם להקמתם של בתי הכנסת בקהילות החדשות הייתה בכמה רמות; החל בהסדרת הרישיון הפורמאלי להקמת בית הכנסת, דרך דאגה להקמתו של המבנה ולמינויים של בעלי התפקידים (רב, חזן, גבאי וכו'), וכלה בהקדשתם של תשמישי קדושה שונים לבית הכנסת: ארון קודש, פרוכות, מעילים לספרי תורה, גביעי יין לקידוש, פמוטים וכדומה.

שאלה מספר 20

שלושה מן הגורמים לעזיבת יהודים את תוניסיה היו:

(1) התפתחות הלאומיות הערבית התוניסאית: כאשר נוסדה התנועה הלאומית הערבית בתוניסיה שפעלה לנסות ולהשיג עצמאות מהשלטון הקולוניאלי- הצרפתי, היא הזדהתה מיד עם מאבקם של ערביי פלסטין ותבעה מיהודי תוניסיה להסתייג מהציונות. כתוצאה מכך החל עימות בין מוסלמים ליהודים בתוניסיה, והוא הלך והחריף ככל שגבר הסכסוך הערבי-יהודי על ארץ ישראל.

(2) ירידת כוחה של צרפת במזרח-התיכון: עד מלחמת העולם השנייה לא הייתה התנועה הלאומית התוניסאית, תנועה חזקה, ולא נראתה כמאיימת על המשך השלטון הצרפתי בארץ זו. על רקע זה היהודים המשיכו במגמת השתלבותם בתרבות הצרפתית, שנראתה מבטיחה יותר בשלב זה מהציונות. המפנה התחולל במהלך מלחמת השנייה כאשר חולשתה של צרפת בלטה. בתחילה מול הכוחות הנאצים, ובהמשך מול צמיחתן של

ארצות הברית וברית המועצות כשתי מעצמות העל החדשות. ירידת כוחה של צרפת החלה לעורר ספק באשר ליכולתה להמשיך לשלוט בתוניסיה לאורך ימים והאלטרנטיבה של הציונות החלה להתבלט.

(3) התרחבות הפעילות הציונית בתוניסיה: התנועה הציונית הלכה והרחיבה את פעילותה בתוניסיה. אגודות ציוניות, תנועות נוער ציוניות, עיתונות ציונית ענפה ומפלגות ציוניות – כל אלו עודדו את היהודים בתוניס להתקרב לרעיון הציוני. בנוסף, תרבותו הערבית-יהודית של הציבור היהודי הרחב לא הכשירה אותו להזדהות עם התנועה הלאומית התוניסאית, שכן סמלים יהודיים מסורתיים, ובעיקר הזיקה העמוקה לארץ ישראל, משכו אותו לעבר הציונות.

שלושת גורמים אלה הפכו את השהות של היהודים בתוניסיה לבעייתית ועל רקע זה עזבו רבים מיהודי תוניסיה את המדינה, הם היגרו שלושה יעדים עיקריים: ארץ ישראל שהפכה למדינת ישראל החל מ-1948, צרפת ואיטליה.

נושא 6- תולדות ארצות-הברית

אם בחרת בנושא זה ענה על שתי שאלות:

על אחת מהשאלות 21-22 (פרק ראשון) ועל אחת מהשאלות 23-24 (פרק שני).

פרק ראשון

שאלה מספר 21

סעיף א'

עיקרון ה"איזונים ובלמים" הפרדת הרשויות. הפרדת הרשויות בארצות הברית אינה מוחלטת. להפך, האבות המייסדים של החוקה יצרו בכוונה תחילה מערכת ממשל בה כמעט כל צעד שלטוני מחייב שיתוף פעולה בין מספר רשויות. כך הושגה מערכת ה"איזונים ובלמים". לכל רשות סמכות ייחודית בתחומה, אך אין לה בלעדיות על תחום פעילותה והרשויות האחרות חודרות גם הן לתחומה.

כיצד יושם עיקרון זה בחוקה האמריקאית?

דוגמאות לעירוב הסמכויות בין רשויות השלטון בארצות הברית

- הנשיא הוא המפקד העליון של הכוחות המזוינים, אך יציאה למלחמה מחייבת את אישור הקונגרס. כך בולמת הרשות המחוקקת (הקונגרס) את הרשות המבצעת (הנשיא וממשלתו). הקונגרס הוא הרשות המחוקקת אך בעת הכרזת מלחמה הוא מקבל סמכות ביצועית.
- הנשיא שהוא ראש הרשות המבצעת מתערב בעבודת הרשות השופטת באמצעות מינוי שופטים. בכך נוצרת חדירה של הרשות המבצעת לתחומה של הרשות השופטת. (הערה: מינוי השופטים ייכנס לתוקף רק לאחר אישור הרשות המחוקקת- הקונגרס).

- הקונגרס הוא הרשות המחוקקת אך בסמכותו של הקונגרס להטיל ולגבות מיסים, מכסים וארנונה. זו סמכות ביצועית של הרשות המחוקקת.
 - בסמכות הקונגרס- הרשות המחוקקת להדיח את הנשיא העומד בראש הרשות המבצעת, אך ללא שיתוף פעולה בין שני בתי הקונגרס לא ניתן להדיח את הנשיא: בית הנבחרים הוא שקובע (בהצבעה) האם יש חשד לפלילים בפעילות הנשיא והסנאט הוא מחליט (בהצבעה על הדחתו). העובדה ששני בתי הקונגרס חייבים להשתתף בתהליך הדחת הנשיא מהווה גם היא חלק ממנגנוני האיזונים והבלמים בשיטה האמריקאית.
 - בעת הדחת הנשיא הקונגרס, שהוא הרשות המחוקקת, מקבל סמכות מעיין שיפוטית. בית הנבחרים הוא שקובע שיש יסוד לאשמה פלילית בפעילות הנשיא והסנאט יכול להדיחו בהצבעה של 2/3 מחבריו.
 - שיטת הממשל הפדראלית בה ניתנות סמכויות לממשלות ולבתי המחוקקים המדינתיים ובמקביל קיים גם ממשל מרכזי בווינגטון שלו סמכות כלל – מדינתית, מהווה גם היא חלק ממנגנון האיזונים והבלמים.
 - הנשיא האמריקני מוסמך לחתום על הסכמים בינלאומיים, אך הם לא ייכנסו לתוקף ללא אישור נוסף (אשרור) של הסנאט. כך בולמת הרשות המחוקקת (הסנאט) את הרשות המבצעת (הנשיא וממשלתו).
 - הנשיא הוא ראש הרשות המבצעת, אך יש לו זכות ווטו על חקיקת החוקים הנחקקים בקונגרס. בכך חודר הנשיא העומד בראש הרשות המבצעת לתחומה של הרשות המחוקקת. [הערה: אם חוק שפסל הנשיא יזכה לרוב של 2/3 בכל אחד מבתי הקונגרס- הסנאט ובית הנבחרים, הוא יכנס לתוקף למרות הוטו הנשיאותי].
- הערה:** יתכנו דוגמאות נוספות!

אפשרויות נוספות להדגמת עיקרון ה"איזונים והבלמים":

- הנשיא הוא המפקד העליון של הכוחות המזוינים, אך יציאה למלחמה מחייבת את אישור הקונגרס. כך בולמת הרשות המחוקקת (הקונגרס) את הרשות המבצעת (הנשיא וממשלתו).
- בסמכות הקונגרס- הרשות המחוקקת להדיח את הנשיא העומד בראש הרשות המבצעת, אך ללא שיתוף פעולה בין שני בתי הקונגרס לא ניתן להדיח את הנשיא: בית הנבחרים הוא שקובע (בהצבעה) האם יש חשד לפלילים בפעילות הנשיא והסנאט הוא מחליט (בהצבעה על הדחתו). העובדה ששני בתי הקונגרס חייבים להשתתף בתהליך הדחת הנשיא מהווה גם היא חלק ממנגנוני האיזונים והבלמים בשיטה האמריקאית.
- שיטת הממשל הפדראלית בה ניתנות סמכויות לממשלות ולבתי המחוקקים המדינתיים ובמקביל קיים גם ממשל מרכזי בווינגטון שלו סמכות כלל- מדינתית, מהווה גם היא חלק ממנגנון האיזונים והבלמים.

- הנשיא האמריקני מוסמך לחתום על הסכמים בינלאומיים, אך הם לא ייכנסו לתוקף ללא אישור נוסף (אשרור) של הסנאט. כך בולמת הרשות המחוקקת (הסנאט) את הרשות המבצעת (הנשיא וממשלתו).
הערה: יתכנו דוגמאות נוספות!

סעיף ב'

שתיים מהמחלוקות שהתעוררו בעת גיבוש החוקה:

(1) המדינות הגדולות והמאוכלסות רצו להקים בית נבחרים אחד שישקף את כוחן המספרי, המדינות הקטנות ומעוטות האוכלוסייה רצו גם הן בית מחוקקים אחד שהייצוג בו אינו תלוי בגודל אוכלוסייתה של המדינה.

הפשרה שגובשה: הקונגרס הפדראלי של ארה"ב מורכב משני בתים: בית הנבחרים והסנאט. בבית הנבחרים מיוצגות המדינות המרכיבות את הפדרציה של ארה"ב בהתאם לגודל אוכלוסייתם (ככל שהמדינה מאוכלסת יותר יהיו לה יותר נציגים בבית הנבחרים). לסנאט שולחת כל מדינה שני נציגים ללא קשר לגודל אוכלוסייתה. הפשרה שהושגה אפשרה את קיומם של שני עקרונות במקביל: עקרון הייצוג היחסי (הקיים בבית הנבחרים, שבו מיוצגת כל מדינה באופן יחסי לגודל אוכלוסייתה) ועקרון השוויון (הקיים בסנאט, שבו מיוצגת כל מדינה ע"י שני נציגים באופן שוויוני ללא קשר לגודל אוכלוסייתה). מבנה זה של הרשות המחוקקת האמריקאית מעוגן בחוקה. הבחירות לבית הנבחרים נערכות כל שנתיים ויושבים בו נציגי העם הפועלים באמצעות שתי מפלגות: הרפובליקנים והדמוקרטים. הסנטורים נבחרים לתקופה של 6 שנים, כשכל שנתיים עומד 1/3 מחברי הסנט לבחירה.

(2) המושבות שזכו בעצמאות מאנגליה רצו מצד אחד לשמור סמכויות רבות לעצמן כגון: גביית מיסים, הקמת תשתיות, שפיטה וכדומה, אך מצד שני נדרשה הקמת ממשל מרכזי שיהיה בעל סמכויות ויוכל לאכוף את החלטותיו, וזאת בניגוד לקונפדרציה שהייתה ברית רופפת של מדינות ריבוניות ובה היה הממשל המרכזי חסר עוצמה.
הפשרה שגובשה: פדרליזם. העם, שהוא הריבון, יחלק את סמכויות השלטון בין הממשל המרכזי-הכלל מדינתי, לבין ממשלי המדינות. הממשל המרכזי שיוקם יצטרך לקבל מספיק כוח וסמכויות על מנת שיוכל לפעול ביעילות. עם זאת, יהיו תחומים שבהם לא יוכל הממשל המרכזי לקבוע דבר והם יהיו בסמכותן הבלעדית של המדינות החברות בברית הפדראלית.

שאלה מספר 22

סעיף א'

מדיניות החוץ של ארצות-הברית לאחר מלחמת העולם השנייה: כשפרצה מלחמת העולם השנייה (ספטמבר 1939) דבקה ארצות הברית במדיניות הבלדנות. הנשיא האמריקני רוזוולט, שנבחר לנשיאות בפעם ה-3 ב-1940, הבטיח להשאיר את ארצות הברית מחוץ למלחמה ולא לשלוח חיילים אמריקנים לאירופה. ברור היה שאם ארצות הברית לא תותקף ישירות היא לא תתערב במלחמה. מהלומת הפתע שהנחיתו היפנים על בסיס הצי האמריקני ב'פרל-הרבור' (דצמבר 1941) לא הותירה לאמריקנים ברירות רבות. ארצות הברית הכריזה

מלחמה על יפן ושלווה ימים לאחר מכן הכריזו גם בנות בריתה של יפן- גרמניה ואיטליה- מלחמה על ארצות הברית. כניסת ארצות הברית למלחמת העולם השנייה מסמלת את נטישתה הסופית של מדיניות הבדלנות האמריקנית. לאחר המלחמה מצאה עצמה ארצות הברית מעורבת באופן נרחב ואינטנסיבי בנעשה בזירה הבינלאומית. את **מדיניות החוץ הבדלנית החליפה גישה של מעורבות ואגרסיביות במדיניות החוץ האמריקנית.**

ארה"ב מאמצת מדיניות של בלימה.

במערב החלה להתבסס הדעה כי כוונתה של בריה"מ להפיץ- "לייצא"- את האידיאולוגיה הקומוניסטית בעולם כולו ולשם השגת מטרה זו בכוונתה להשתמש בכל האמצעים הכלכליים, הצבאיים והפוליטיים העומדים לרשותה. תפיסה זו גובשה ע"י ג'ורג' קנן שהיה דיפלומט אמריקאי בכיר בסוף שנות ה-40. לטענתו יש להתייחס לקומוניזם ככוח תוקפני, הוא חותר לשלטון על העולם ואינו בוחל באמצעים להשיג את מטרותיו. בריה"מ תנצל את עוצמתה הפוליטית והצבאית למען האינטרסים של הקומוניזם הבינלאומי.

מדוע נקטה ארצות-הברית מדיניות זו?

הגורמים שהובילו את ארצות-הברית לנטוש את מדיניות הבדלנות ולנקוט במדיניות של מעורבות הם:

- **החשש מהתפשטות הקומוניזם:** הצבא האדום הדף את הכוחות הגרמניים משערי מוסקבה עד לברלין כשהוא משחרר את כל מזרח ומרכז אירופה מהכיבוש הנאצי. בעקבות נסיגת הגרמנים הגיע הצבא האדום ללב ליבה של אירופה. הרוסים סירבו לפנות את צבאם מהארצות עליהם השתלטו והחלו להקים משטרים קומוניסטיים פרו-סובייטיים [תומכי ברית-המועצות] בשטחים אלו. ארה"ב חשה שעליה לנטוש את מדיניותה הבדלנית ולהיחלץ לסייע למדינות מערב אירופה הדמוקרטיות שסכנת ההתפשטות הקומוניסטית איימה עליהן.
- **החשש מפני עלייתם של משטרים קיצוניים באירופה:** בסיום מלחמת העולם השנייה הייתה אירופה הרוסה פיסית ומדולדלת מבחינה אנושית. האמריקנים חששו מעלייתם של משטרים עריצים, דוגמת הנאציזם והפאשיזם, שצמחו בנסיבות דומות לאחר מלחמת העולם הראשונה. נטישת מדיניות הבדלנות והמעורבות באירופה נועדו לבלום עלייתם של משטרים רודניים ביבשת.
- **ההכרה שארצות הברית חייבת להפוך למנהיגה ביחסים הבינלאומיים:** פעמיים, בתוך תקופה של כ-25 שנה, נשאבה ארה"ב למלחמות עולם שיזמו המעצמות האירופיות. ארה"ב הבינה שאם אינה רוצה למצוא עצמה שוב מעורבת בסכסוך שתחילתו באירופה, בנסיבות שהיא אינה שולטת בהן, עליה להפוך להיות מנהיגה ולא מונהגת ביחסים הבינלאומיים. על רקע זה החליטו האמריקנים לנטוש את מדיניות הבדלנות.

סעיף ב'

שתי דוגמאות מיבשות שונות לשינוי במדיניות החוץ של ארצות-הברית לאחר מלחמת העולם השנייה:

יבשת אירופה:

• דוקטרינת טרומן (1947): כשהסתיימה מלחמת העולם השנייה הלכה וגברה החשדנות בין ארה"ב לברה"מ והמתח ביניהן עלה. התחושה בארה"ב הייתה שברה"מ מנסה לחזור לאירן, שהרוסים מעוניינים לנצל את המצב הקשה בתורכיה כדי לבסס את אחיזתם באזור מיצרי הבוספורוס והדרדנלים, ובנוסף לכך פורצת ביוון מלחמת אזרחים קשה בין הכוחות המלוכניים שנתמכו על-ידי הבריטים לבין המורדים הקומוניסטים. בשלהי 1946 הודיעו הבריטים שהם עומדים לפנות את כוחותיהם מיוון והחשש בממשל האמריקני היה שיוון עתידה ליפול בידי הקומוניסטים. על רקע מצב עניינים זה מתגבשת "דוקטרינת טרומן".

בחודש מרץ 1947 פונה נשיא ארצות-הברית טרומן לקונגרס בבקשה לאשר הקצבה של 400 מיליון דולר לסייע ליוון ולתורכיה במטרה לשמור על הדמוקרטיה במדינות אלו. טרומן הדגיש בבקשתו שרק תמיכה כלכלית מסיבית תאפשר למדינות אלה להיחלץ מסבל וממחסור, העלולים לעודד צמיחת משטרים קומוניסטיים בהן. זה היה הביטוי המוחשי הראשון ל"מדיניות הבלימה" האמריקנית ששמה לה למטרה לנסות ולבלום את הקומוניזם בכל מקום בו ינסה להתפשט.

• תוכנית מרשל (1947): בחודש יולי 1947 מפרסם שר החוץ האמריקאי ג'ורג' מרשל תוכנית להבראתה הכלכלית של אירופה, שמטרתה לסייע למדינות אירופה במשבר הכלכלי הקשה שאליו נקלעו בסיום מלחמת-העולם השנייה. רשמית הציעה ארה"ב סיוע לכל מדינות אירופה, אך בלחצה של ברה"מ נמנעו מדינות מזרח אירופה מלקחת חלק בתוכנית. ארה"ב הציגה את תוכנית מרשל כתוכנית שמטרתה למגר את הרעב, הייאוש והעוני באירופה. בתוכנית לקחו חלק 16 מדינות אירופיות ובשנים 1948-1952 הזרימה ארה"ב לאירופה סכום עצום של 12 מיליארד דולר. בתקופת התוכנית צמח התוצר הלאומי הגולמי במדינות מערב אירופה באופן דרמטי: 25% מדי שנה, והייצור הכלכלי בהן זינק ב-64%. בסיום התוכנית, התאוששו מדינות מערב אירופה וחזרו לפסים של ייצור וצמיחה שאפשרו להן עצמאות כלכלית. תוכנית מרשל פתחה את שווקי מערב אירופה בפני תוצרת אמריקאית, הפכה את מדינות אירופה לתלויות במידה רבה בטכנולוגיה וידע אמריקאים ותרמה להמשך השפע הכלכלי בארה"ב.

• משבר ברלין (1948): בהתאם להחלטות שהתקבלו בוועידות הדיפלומטיות בסיום מלחמת-העולם השנייה [וועידות יאלטה ופוטסדום], חולקה גרמניה לאחר כניעתה לארבעה אזורים כיבוש בין ארבעת המדינות המנצחות: ארצות-הברית, ברית-המועצות, בריטניה וצרפת. גם העיר ברלין חולקה באופן דומה. בתחילת 1948 החליטה ארה"ב לבצע רפורמה במטבע הגרמני ולהחליף את המארק הגרמני, שערכו נשחק מאד, במטבע חדש, מתוך הנחה שהדבר יסייע לשיקום גרמניה [גרמניה היא ציר מרכזי בכלכלה האירופית ולא ניתן לשקם את כלכלת אירופה ללא שיקומה של גרמניה]. הרוסים ראו בצעד זה ניסיון לנצל את עוצמתה הכלכלית של ארה"ב כדי להשתלט על גרמניה. ברלין

נמצאה בשטח שבשליטת ברה"מ ובתגובה לרפורמה במטבע, בשטחים שבשליטת מעצמות המערב [ארצות-הברית ומדינות מערב אירופה], הטילו הרוסים מצור על מערב ברלין. המערב עמד בפני דילמה כיצד להגיב. ברור היה שאם לא יינתן סיוע לשניים וחצי מליון תושבי מערב ברלין הנצורים, היא עתידה ליפול בידי ברית-המועצות. החלטת המערב הייתה להפעיל "רכבת אווירית" שתסייע לתושבי מערב ברלין הנצורים. מאות מטוסים אמריקאים העבירו במשך כשנה מיליוני טונות של אספקה לתושבי מערב ברלין הנצורים: מזון, תרופות, דלק, פחם ומוצרים נוספים. כדי למנוע פגיעה במטוסי התובלה מצידה של ברה"מ, הציבה ארה"ב על אדמת אירופה טייסות קרב נושאות חימוש גרעיני שירתיעו את הרוסים. במאי 1949, לאחר כשנה של מצור, ובעקבות מגעים דיפלומטיים בין שני הצדדים, הסירו הרוסים את המצור על ברלין.

יבשת אסיה:

הזירה האירופאית הורחבה ליבשת אסיה וליבשת אמריקה. 'תיאוריית הבלימה' הורחבה ל'תיאוריית הדומינו'. הטענה הייתה שאין לאפשר כניעה בפני הקומוניזם העולמי שכן נפילת מקום אחד תוביל לשרשרת של נפילות במקומות נוספים. אין לעמוד מן הצד כפי שקרה כשנפלה סין בידי הקומוניסטים שכן, לדעת האמריקנים, עומד בפניהם תוקפן אימפריאליסטי המקבל הוראות ממוסקבה שיש לבלום את התפשטותו.

מלחמת קוריאה 1950 - 1953

חצי האי קוריאה נכבש בידי יפן במלחמת רוסיה-יפן (1904-1905). במלחמת-העולם השנייה הצהירו ארצות הברית ובריטניה כי בכוונתן לראות את קוריאה כמדינה עצמאית וחופשית. בהתאם להחלטות שקיבלו בעלות הברית, הצטרפה ברית המועצות למלחמה נגד יפן ונקבע שהיא תכבוש את חלקו הצפוני של חצי האי קוריאה עד לקו הרוחב 38, ואילו האמריקנים יכבשו את חלקו הדרומי. לאחר כניעת יפן חנו כוחות ארצות-הברית בדרום וכוחות ברית-המועצות בצפון. בסוף 1945 הסכימו בעלות הברית המנצחות, שיש להקים ממשלה זמנית של קוריאה המאוחדת, שתתבסס על המפלגות הדמוקרטיות וארגונים חברתיים שפעלו בקוריאה. בפועל, התקיימו בחירות רק בחלק שבשליטת ארצות-הברית, מדרום לקו הרוחב 38, כיוון שברית המועצות סירבה לאפשר עריכת בחירות בשטח שבשליטתה. ב-1948 הוקמה בדרום 'הרפובליקה של קוריאה'- מדינה דמוקרטית שהוכרה על-ידי מדינות המערב ובראשן ארצות-הברית, ובצפון קמה 'הרפובליקה העממית של צפון קוריאה'- נמדינה קומוניסטית בה הכירו ברית-המועצות וסין. בתחילת 1949 עזבו הרוסים את חלקה הצפוני של קוריאה ולאחר חודשים ספורים עזבו גם האמריקנים את חלקה הדרומי. עם עזיבת הכוחות האמריקניים והרוסיים החלו התנגשויות בגבול בין שתי המדינות.

בקיץ 1950 חצו במפתיע כוחות של צבא צפון קוריאה את הגבול וכבר ביום השני ללחימה כבשו את בירת הדרום סיאול. הם המשיכו בתנופת המתקפה וכבשו כמעט את כל שטח הדרום. ארצות-הברית יזמה כינוס של מועצת הביטחון של האו"ם וניצלה את היעדרותה של ברית-המועצות מהדיונים כדי להעביר החלטה המוקיעה את תוקפנותה של צפון קוריאה. בנוסף, הוחלט גם לשלוח כוח צבאי בינלאומי שיפעל בחסות האו"ם לסייע לדרום המותקף (הרוסים החרומו את הדיונים במחאה על סירובו של האו"ם לצרף את סין הקומוניסטית לשורותיו). מרבית הכוח

הצבאי שנשלח לדרום הורכב מחיילי ארצות-הברית, אך לצידם פעלו גם כוחות קטנים ממדינות נוספות. למפקד הכוח מונה הגנרל האמריקני דגלס מקארתור, שהיה מפקד חזית האוקיינוס השקט במלחמת העולם השנייה. בתוך חודש מרגע פלישת כוחות האו"ם לדרום השתנתה התמונה הצבאית. כוחותיו של מקארתור הדפו את צבא הצפון מעבר לקו הרוחב 38 ודהרו צפונה כשהם משתלטים על בירת הצפון פיונגיאנג ומתקרבים לגבול הסיני. הסינים איימו להתערב, ולתדהמת האמריקנים מימשו את איומם ושלחו כוח עצום שמנה 8 דיוויזיות, חמושות בציוד סובייטי, לסייע לצפון. למרות נחיתותם הטכנולוגית הצליחו כוחות הצפון, בזכות עדיפותם המספרית, להסב אבדות כבדות לכוחות האמריקנים והדרום קוריאנים. הם כבשו חזרה את כל שטחה של צפון קוריאה, חצו את קו הרוחב 38 ובחודש ינואר 1951 הצליחו לכבוש את בירת הדרום סיאול. משלוח כוחות נוספים אפשר לגנרל מקארתור להחזיר את היוזמה לידי, לבלום את כוחות הצפון ולהזוף אותם בשנית עד לקו הרוחב 38. לאורך קו הגבול שנוצר החלה מלחמת התשה כאשר במקביל מתנהלים מגעים דיפלומטיים שמטרתם לסיים את הלחימה. צבא ארצות-הברית קיבל פקודה לצמצם את מהלכיו ללוחמה מוגבלת בלבד ופקודה זו הכעיסה מאד את הגנרל מקארתור שביקש מהנשיא טרומן לתקוף ישירות את סין ואף לעשות שימוש בנשק גרעיני, במטרה להביא להכרעה במערכה. כאשר דחה טרומן את בקשותיו פנה מקארתור למנהיג המפלגה היריבה, המפלגה הרפובליקנית, וביקש את התערבותו. במקביל החל מקארתור לתקוף בפומבי את מדיניות החוץ והביטחון של הממשל ואף למתוח ביקורת ישירה על הנשיא. במצב עניינים זה לא נותרה לטרומן ברירה והוא פיטר את מקארתור מתפקידו, למרות האהדה הציבורית העצומה ממנה נהנה מקארתור, בהיותו גיבור מלחמת העולם השנייה ומושל יפן לאחריה.

התמשכותה של המלחמה והקורבנות הרבים שגבתה (33,000 חיילים אמריקנים נהרגו ולמעלה ממיליון קוריאנים וסינים איבדו את חייהם) הובילו לבסוף את שני הצדדים לחתימה על הסכם שביתת נשק בחודש יולי 1953. הסכם שביתת הנשק קבע את קו הגבול במקום שבו החלה המלחמה - קו הרוחב 38. עד היום נותרה קוריאה מחולקת לשתי מדינות, כאשר הדרום דמוקרטי ומקורב לארצות הברית ובצפון שולט משטר קומוניסטי דיקטטורי.

מלחמת וייטנאם 1964 - 1973

במאה התשע-עשרה השתלטה צרפת על וייטנאם, לאוס וקמבודיה והקימה מושבה גדולה שכונתה "הודו-סין". במהלך מלחמת העולם השנייה כבשה יפן את האזור. בתקופה זו פעלה נגד היפנים מחתרת קומוניסטית שכונתה "וייט-מין", שהתגבשה בצפון וייטנאם בראשותו של הו-צ'י-מין. בסיום מלחמת העולם השנייה שבה צרפת והשתלטה על הודו-סין. אז החלו חברי הוייט-מין לנהל מלחמת עצמאות, במטרה לסלק את הצרפתים מוייטנאם. בתחילה הייתה ארצות הברית אדישה למתחולל בדרום-מזרח אסיה, אך השתלטות הקומוניסטים על סין ב-1949 ופרוץ מלחמת קוריאה ב-1950 הביאו לבחינה מחודשת של הנושא. נשיא ארצות-הברית טרומן הורה לשלוח יועצים צבאיים וסיוע כספי לצרפתים במלחמתם נגד כוחות הוייט-מין, כחלק מ"מדיניות הבלימה" האמריקנית שנועדה למנוע את התפשטות הקומוניזם בעולם. ב-1954 התחולל קרב עקוב מדם בין הצבא הצרפתי וכוחות הוייט-מין על השליטה בדיין-ביין-פו, מצודה אותה הקימו הצרפתים בצפון-מערב וייטנאם. לאחר כחצי שנה של כיתור, בה ספגו אלפי נפגעים, נכנעו הכוחות הצרפתיים בדיין-ביין-פו לכוחות הוייט-מין. כתוצאה מהמפלה החליטה צרפת לפנות את כוחותיה מהודו-סין. באותה העת כונסה ועידה בז'נבה בה הוחלט שוייטנאם תחולק באופן זמני לשתי

מדינות, ובתוך שנתיים יתקיימו בה בחירות במטרה לאחד את המדינה. ארצות-הברית חששה שעריכת בחירות יובילו לניצחון הקומוניסטים ולכן סירבה לחתום על ההחלטה שהתקבלה בוועידת ז'נבה. בעקבות החלוקה הוקם בצפון וייטנאם משטר קומוניסטי בראשותו של הו-צ'י-מין, ובדרום משטר פרו-מערבי בראשותו של נגו-דין-דיים.

תקרית מפרץ טונקין: בקיץ 1964 פנה הנשיא ג'ונסון לאומה בשידור טלוויזיה וטען כי שתי משחתות אמריקניות הותקפו בידי אוניות טורפדו של צפון וייטנאם בהיותן בסיור שגרתי במים בינלאומיים במפרץ טונקין. הוא הודיע על כוונתו להשיב בהפצצה על מטרות בוויטנאם הצפונית. למחרת ביקש הנשיא מהקונגרס לאשר החלטה המסמיכה אותו "לנקוט בכל הצעדים הנדרשים להדיפת כל התקפה חמושה נגד כוחות ארצות-הברית ולמניעת המשך התוקפנות". הקונגרס נענה ברוב עצום. כך הלכה והתרחבה המעורבות האמריקנית בוויטנאם מבלי שהוכרזה רשמית מלחמה ובניגוד מפורש לחוקה האמריקנית הקובעת כי הקונגרס הוא המוסמך להכריז מלחמה.

עד 1968 הוגדל היקף הכוחות האמריקנים בוויטנאם לחצי מיליון חיילים, אך חיסול הקומוניזם לא נראה באופק. האמריקנים הפעילו כוח אש עצום: תקיפות עומק מהאוויר, פעולות של "חפש והשמד" בהן הונחתו כוחות ממסוקים במעבה הג'ונגל בחיפוש אחר בסיסים של הווייטקונג ושימוש בפצצות נפל"ם (פצצת דלק-אוויר) ששרפו אלפי קילומטרים רבועים של יער. מיליוני טונות של פצצות שהוטלו על מטרות אזרחיות בצפון וייטנאם זרעו הרס ומוות בקנה מידה עצום, אך לא הכריעו את המלחמה (בשנים 1964-1968 הוטלו בוויטנאם פצצות במשקל העולה על משקלן הכולל של הפצצות שהטילו האמריקנים על גרמניה ויפן יחד, במלחמת העולם השנייה!). הווייטקונג נהנה מתמיכת האוכלוסייה המקומית, הכיר היטב את פני השטח והסתייע בגיונגלים כדי לחמוק מפגיעה ולהמשיך ולנהל לוחמת גרילה שגרמה אבדות כבדות לאמריקנים.

מתקפת הטט: בינואר 1968 יצא הווייטקונג למתקפה גדולה "מתקפת הטט" (על שם החודש בו חל ראש השנה הווייטנאמי) והשתלט על ערים ונקודות אסטרטגיות בדרום. אנשי הווייטקונג פעלו בסייגון, בירת הדרום ואף חדרו לחצר השגרירות האמריקנית. אמנם המתקפה נכשלה בסופו של דבר, אך השפעתה על הציבור האמריקני הייתה עצומה והשאלה בדבר הנחיצות להמשיך ולפעול בוויטנאם עלתה במלוא חריפותה. כתוצאה מכישלון מדיניותו בוויטנאם החליט ג'ונסון שלא להתמודד בשנית לנשיאות, ובבחירות שנערכו ב-1968 נבחר ריצ'ארד ניקסון, שהבטיח להוציא בהדרגה את הכוחות האמריקניים מויטנאם ולהעביר את השליטה לידי הדרום-וייטנאמים.

סיום המלחמה: מזכיר המדינה האמריקני הנרי קיסינג'ר יזם מגעים ראשונים עם צפון וייטנאם במטרה להביא לסיום המלחמה. ב-1973 הגיעו הצדדים להסכם שלום, לפיו תעזוב ארצות-הברית את וייטנאם, ישוחררו שבויים, יחודשו המאמצים לאחד את וייטנאם וקו החזית בין הכוחות של ממשלת הדרום ליחידות הווייטקונג יישאר במקומו. זמן קצר לאחר יציאת כוחות ארצות הברית התמוטטו כל ההסדרים שעליהם סוכם. הלחימה התחדשה ובמרץ 1975 פלשו כוחות צפון וייטנאם לדרום וכבשו אותו בקלות כשהם מאחדים את שני חלקי המדינה תחת שלטון קומוניסטי.

פרק שני

שאלה מספר 23

שלוש דוגמאות לחקיקה על פי עקרונות התנועה הפרוגרסיבית וכיצד באים עקרונות התנועה לידי ביטוי בחוקים אלה:

- חוק שרמן נגד הטריסטים (1890):** בתחילה הייתה תגובת הממשל הפדראלי להתעצמות הכלכלית של בעלי ההון חלשה ונרפית. ב-1890 יזם הסנטור ג'ון שרמן חוק נגד פעולת הטריסטים שכונה "חוק שרמן". היה זה חוק מעורפל וללא מנגנון ביצוע. החוק קבע כי הסכמים וצורות של התמזגות בין חברות, שעלולים להפריע לסחר חופשי בין המדינות המרכיבות את הברית הפדראלית ייחשבו מעתה לא חוקיים. כוונת החוק הייתה לאסור את קיומם של מונופולים וקרטלים, אך בפועל הוא לא מילא את התקוות שתלו בו מתנגדי העסקים הגדולים. בהסתמך על החוק הכריז בית המשפט באוהיו על אחת מחברות הנפט של רוקפלר (Standard oil of Ohio) כבלתי חוקית ודרש לפרקה. רוקפלר פירק את החברה והתאגד מחדש תחת שם אחר!

חוק שרמן תואם את תפיסת עולמם של הפרוגרסיבים שטענו שניתן להשיג סדר ויציבות חברתית-כלכלית באמצעות מעורבות של הממשל בתחומי החברה והכלכלה ואין לאפשר שוק חופשי ללא פיקוח המתנהל בהתאם לעקרונות הדרוויניזם החברתי ו"היד הנעלמה".
- התיקון ה-16 לחוקה האמריקנית (1913):** התיקון הסמיך את הקונגרס להטיל ולגבות מס הכנסה פדראלי, וקבע שהמס יושת [ייגבה] באופן מדורג בהתאם להכנסה (מס מדורג-פרוגרסיבי). תיקון זה משקף את השקפת העולם הפרוגרסיבית לפיה יש להגדיל את הכנסות המערכת הפדראלית כדי לאפשר לממשל לתפקד ביעילות. בנוסף, מס הכנסה מדורג מעלה את שיעור המס ככל שעולה ההכנסה וכך מוביל להתערבות במנגנון השוק על מנת לצמצם פערים חברתיים, בניגוד לתפיסת הליברליזם הכלכלי לה התנגדו הפרוגרסיבים.
- התיקון ה-17 לחוקה האמריקנית (1913):** התיקון קבע שבחירת הנציגים לסנאט תתבצע בבחירות ישירות על-ידי אזרחי המדינות. עד לקבלת תיקון זה היו מדינות שמינו את הסנטורים שלהם על-ידי בתי המחוקקים המדינתיים, דבר שהעניק עוצמה רבה לעסקנים מפלגתיים ולבוסים פוליטיים. פתיחת מערכת הבחירות לסנאט לציבור הרחב נחשבה לביטוי מובהק של הרחבת הדמוקרטיה-מטרה מרכזית של חלק מתנועות הרפורמה הפרוגרסיביות.

שאלה מספר 24

שלושה מוקדי כוח המשפיעים על הממשל בארצות-הברית:

- תקשורת ודעת קהל:** התקשורת ודעת הקהל הם מהאמצעים המשפיעים ביותר על הממשל האמריקני. התקשורת-רדיו טלוויזיה ועיתונות, מגבילה את רשויות השלטון. אמצעי התקשורת מספקים לציבור מידע על הנעשה בזרועות הממשל השונות, חושפים שחיתות, אי-יעילות, ונותנים פרשנות על מדיניות מעשים ואירועים. כך מספקים כלי התקשורת מידע חיוני לציבור כדי שיוכל להעריך את פעולותיו של הממשל, לגבש עמדות

ולנקוט עמדה בעד או נגד מדיניות ופעולות הממשל. הממשל, הזקוק לתמיכת האזרחים בו, נאלץ לרסן את מעשיו בעקבות החשיפה באמצעי התקשורת. לכן מכונה התקשורת לעיתים "כלב השמירה של הדמוקרטיה".

גם הממשל עושה שימוש בתקשורת כדי להעביר לציבור האזרחים מידע ולהציג את עמדותיו ופעולותיו. לתקשורת בארצות הברית תפקיד חשוב בקביעת סדר היום הציבורי, והנושאים בהם עוסקת התקשורת ממקדים את תשומת ליבו של הציבור. בארצות הברית התפתחה תקשורת ההמונים בהדרגה החל מהמאה ה-18. בתחילה באמצעות מודעות, כרזות ועיתונות כתובה ובהמשך, במאה העשרים, באמצעות הרדיו והטלוויזיה. בתחילת האלף השלישי תופסים אמצעי תקשורת ההמונים ובהם האינטרנט מקום נכבד במעקב ודיווח על הנעשה ברשויות הממשל השונות.

עוצמתה של התקשורת, הכתובה והאלקטרונית, והשפעתה על הממשל הומחשה מספר פעמים במהלך ההיסטוריה האמריקנית: ב"פרשת ווטרגייט", במלחמת וייטנאם, ובפרשת "מוניקה לוינסקי".

"פרשת ווטרגייט": בשנת 1972, במהלך התמודדותו לכהונה שנייה של הנשיא הרפובליקני ריצ'רד ניקסון, התגלתה פריצה למטה המפלגה היריבה, המפלגה הדמוקרטית בווינגטון, בבניין בשם 'וטרגייט'. שני עיתונאים צעירים מהעיתון 'ווינגטון פוסט' ערכו תחקיר על הפריצה למטה המפלגה הדמוקרטית ובעבודה מאומצת, כשהם מסתייעים במקור מתוך הבית הלבן, גילו שבכירים בלשכת הנשיא היו מעורבים בפריצה ובהתקנת מכשירי ציטוט, במטרה לחשוף את אסטרטגיית הבחירות של הדמוקרטים ובכך להביא לבחירתו מחדש של ניקסון. החשיפה העיתונאית הובילה לחקירה של הנושא בסנאט ולמינויו של תובע מיוחד שיחקור את הפרשה. החקירה העלתה שכפי הנראה לא היה ניקסון שותף ישירות להחלטה לפרוץ למטה המפלגה הדמוקרטית בבניין ווטרגייט, אך היה שותף לניסיונות הכיסוי וההסתרה של הפרשה. החל לחץ ציבורי כבד בדעת הקהל האמריקנית לפעול להדחתו של ניקסון והקונגרס ניקרא לפתוח בהליכים להדחת הנשיא. כתוצאה ממהלך זה הודיע ניקסון בחודש אוגוסט 1974 על התפטרות מתפקידו ובכך היה לנשיא האמריקני הראשון שנקט צעד כזה.

מלחמת וייטנאם: במהלך שנות השישים הלכה ארצות-הברית והסתבכה במלחמה עקובה מדם בוויטנאם. הטלוויזיה, שהפכה למדיום תקשורתי מוביל בתקופה זו, סיקרה בהרחבה את המעורבות האמריקנית בוויטנאם. הסיקור הטלוויזיוני הביא לכל בית בארצות הברית את התמונות הקשות משדה הקרב והדבר הוביל לירידה בתמיכת הציבור במלחמה ובמטרותיה. התרחבות המחאה הציבורית הובילה צעירים להפגין נגד המלחמה באמצעות שריפה פומבית של צווי הגיוס שקיבלו מול הבית הלבן. לדיווחים באמצעי התקשורת ולסחף שנוצר בדעת הקהל נגד המלחמה, הייתה השפעה מכרעת על החלטת הממשל האמריקני לסגת מדרום וייטנאם בתחילת 1973.

פרשת "מוניקה לוינסקי": ב-1998, שנתיים לאחר שהחלה תקופת נשיאותו השנייה של ביל קלינטון, נחשפה מערכת יחסים אינטימית בין קלינטון לבין מוניקה לוינסקי, צעירה שעבדה כמתמחה בבית הלבן. במסיבת עיתונאים הכחיש קלינטון שקיים מערכת יחסים אינטימית עם לוינסקי וטען "לא קיימתי יחסי מין עם האישה הזו". הוא גם אמר בתצהיר בשבועה כי לא קיים יחסי מין עם לוינסקי. עדות השקר של הנשיא הביאה

לפתיחת משפט הדחה נגדו בקונגרס. בית הנבחרים החליט, בהצבעת רוב, שיש יסוד לאשמה בפעילות הנשיא והסוגיה עברה לסנאט. בהצבעה בסנאט לא נמצא הרוב הדרוש להדחת הנשיא (67 סנטורים) והוא המשיך לכהן בתפקידו עד לתום תקופת הכהונה בשנת 2000.

- מפלגות:** מפלגה היא ארגון פוליטי החותר להגיע לשלטון. המפלגות חותרות לקדם עמדות אידיאולוגיות ופוליטיות על ידי צבירת כוח מציבור האזרחים והשפעה ושליטה במערכות הממשל. פעילותן של מפלגות פוליטיות החלה בארצות הברית בתחילת המאה ה-19. בתקופה זו הורחבה הנגישות לפוליטיקה לשכבות חברתיות שעד לאותה העת לא הורשו לעסוק בתחום זה. עיקר השינוי היה הרחבת זכות הבחירה והאפשרות להיבחר למשרות ציבוריות לכלל הגברים הלבנים בארצות הברית, ללא קשר למעמדם הכלכלי ולהיקף הרכוש שצברו. כך נפתחו בפני הציבור מישרות ממשלתיות כמו מושלי המדינות. ההתמודדות על משרות אלו חייבה התארגנות פוליטית על בסיס מפלגתי.

כניסתו של אנדרו ג'קסון לתפקיד הנשיא ב-1828 מסמלת את הפיכת המפלגות לכוח המוביל בפוליטיקה האמריקנית. ג'קסון, אדם פשוט ונטול השכלה פורמאלית, שלא השתייך לאליטה האמריקנית המסורתית, הצליח לגייס המוני תומכים **למפלגה הדמוקרטית** שבראשה עמד. הוא הפעיל מנהלים למסע הבחירות שלו ואלה פעלו לגייס את תמיכת ההמונים באמצעות פרסום ויחסי ציבור בעיתונות, חפצים וסמלים שנשאו את דמותו של ג'קסון, כגון כרזות, דגלים וסיכות לדש הבגד, מצעדים ופיקניקים המוניים. הצלחת המפלגה הדמוקרטית שהביאה לבחירתו של ג'קסון חייבה את יריביו ומתנגדיו לפעול באופן דומה. כך קמה **מפלגת הוויגים** שפעלה גם היא לגייס תמיכה ציבורית רחבה במועמד מטעמה. התוצאה הייתה היווצרות מערכת דו-מפלגתית המאפיינת את הפוליטיקה האמריקנית עד היום.

המפלגות בארצות הברית שונות במידה רבה מהמפלגות במדינות הדמוקרטיות באירופה ובישראל. בניגוד לדגם האירופי והישראלי המתאפיין בזיקה אידיאולוגית עמוקה, המפלגות בארצות הברית אינן נצמדות בעיקשות לתפיסת עולם חד-משמעית. אופייה הפלורליסטי של החברה האמריקנית והצורך לייצג מגוון רחב של דעות ועמדות הפך את המפלגות בארצות-הברית למסגרות גמישות, שעיקר מטרתן כיבוש עמדות הכוח הפוליטיות בכל רמות השלטון, החל מראשי ערים, מושלי מדינות וחברי בתי הנבחרים המדינתיים, ועד לקונגרס ולמשרת הנשיא. שיטת הבחירות האזורית-רובית הנהוגה בארצות-הברית בה "המנצח זוכה בכל הקופה" הובילה ליצירת מערכת דו-מפלגתית, אם כי מידי פעם ניסתה מפלגה שלישית לקום, אך בדרך כלל היה זה ניסיון קצר-ימים.

למפלגות השפעה רבה על הממשל: הן אלו שמריצות את המועמדים לנשיאות, לבית הנבחרים ולסנאט. המפלגות מיוצגות בקונגרס על שני בתיו. הנשיא וממשלתו מחויבים להביא לקונגרס כל יוזמת חקיקה והמפלגות יכולות לבלום יוזמות אלו. מצב זה חריף במיוחד כאשר הנשיא שייך למפלגה אחת ואילו בקונגרס יש רוב למפלגה היריבה.

• **קבוצות לחץ / קבוצות אינטרס:** החברה האמריקנית התאפיינה, כבר משלביה המוקדמים של האומה האמריקנית, בריבוי התארגנויות עצמאיות של אזרחים. קבוצות אלו מנסות להפעיל לחץ על הממשל במטרה לקדם את יעדיהן. הן מנהלות מערכות נרחבות של יחסי ציבור, שמטרתן לגייס לציודן את דעת הקהל האמריקנית, להפעיל לחץ על חברי קונגרס ולגייס גורמים בממשל התומכים בעמדתן. ישנן קבוצות לחץ **כלכליות** כגון איגודי העובדים המנסים להשפיע על מדיניות הממשל בנושאי תעסוקה ותנאי העבודה, או ארגוני החקלאים, המנסים לשמור על מחירי התוצרת החקלאית, קבוצות לחץ **חברתיות** כגון ארגוני הנשים וארגונים אפרו-אמריקנים הפועלים להגברת השוויון למגזרים אלו, וקבוצות המייצגות **אינטרסים ממוקדים** כגון קבוצות הפועלות לשמירה על איכות הסביבה, ארגונים הפועלים למנוע פיקוח על כלי ירייה וכדומה. לעיתים פועלות קבוצות הלחץ בניגוד לאינטרס הציבורי הכללי וכופות על הממשל מדיניות שאינה תואמת בהכרח את טובת הכלל. דוגמה למצב זה ניתן למצוא בפעילותו של "לובי הרובים" המאגד שורת קבוצות המאמינות שפיקוח על כלי ירייה פוגע בזכותם החוקתית של האזרחים לשאת נשק. לטענתם, הפיקוח על כלי ירייה לא יוביל להפחתת האלימות בחברה האמריקנית. אחת הקבוצות החזקות בלובי זה היא 'התאגדות הרובים הארצית' שהצליחה לסכל חקיקה שתגביל מכירה וסחר בכלי ירי. סוג נוסף של קבוצות לחץ שלהן השפעה רבה על הממשל הן קבוצות הפועלות בתחום **יחסי החוץ**. אחת הקבוצות המפורסמות בתחום זה היא "הלובי היהודי" הפועל להבטיח את המשך התמיכה הביטחונית והמדינית של ארצות הברית במדינת ישראל.

• **קהיליית ההון והתעשייה:** הפיכתה של ארצות הברית למדינה מתועשת, במחצית השנייה של המאה ה-19, יצרה מוקדי השפעה רבי עוצמה בתחום הבנקאות, הפיננסים והתעשייה. חברות ענק שנשלטו על ידי משפחות כמו רוקפלר, מורגן ופורד השיגו שליטה בעשרות בנקים, חברות השקעה, ומפעלי תעשייה החולשים על מגזרים נרחבים בכלכלה האמריקנית. עוצמתם הכלכלית האדירה תורגמה להשפעה ולחץ על הממשל הן בתחום מדיניות הפנים והן בתחום יחסי החוץ. בתחום זה בולטת במיוחד עוצמתם של התאגידים הצבאיים [The military industrial complex]. פעמים רבות עולה הטענה על קשרי הון-שלטון בין בעלי התעשיות הצבאיות ומקבלי ההחלטות בבית הלבן. החשש הוא שרצונן של תעשיות הנשק להרבות את רווחיהן מוביל אותן להפעלת לחצים על הממשל לצאת להרפתקאות צבאיות שיגבירו את הדרישה לחימוש. כמובן שעומותים צבאיים דוגמת המעורבות האמריקנית בעיראק ובאפגניסטן, מחייבים הקצאת משאבים אדירה שהנהנים העיקריים ממנה הן תעשיות הנשק, לעיתים בניגוד למגמות הרווחות בציבור האמריקני.

נושא 8 - סין המודרנית

אם בחרת בנושא זה, ענה על שתי שאלות:

על אחת מהשאלות 29-30 (פרק ראשון) ועל אחת מהשאלות 31-32 (פרק שני).

פרק ראשון

שאלה מספר 29

סעיף א'

הגורמים לניצחון הקומוניסטים במלחמת האזרחים (1945 - 1949):

- המשטר הלאומני היה מושחת. ציאנג קאי שק המשיך להתבסס על הבורגנות העשירה ולא פנה לעם שברובו היה עני.
- הקומוניסטים זכו לאהדה רחבה בקרב העם מאחר ועמדו בראש המאבק ביפנים והתייחסו לאיכר הסיני הפשוט בכבוד.
- הצבא הלאומי נותר מבוזר. הגנרלים לא שיתפו פעולה ביניהם ולכן לא ניצחו במלחמה נגד יפן. בנוסף, הצבא היה פרוס על פני אזורים רחבים בסין והתקשה לתמרן ממקום למקום.
- כוחות הצבא הלאומי סבלו ממורל ירוד: הם היו חסרי תחמושת, מזון... רבים העדיפו לערוק לצד הקומוניסטי.
- הכלכלה החלה להידרדר בקצב מהיר והעם הבין כי ה"השראה השמימית" אינה עם מנהיגיה הנוכחיים של סין.
- התיווך האמריקאי נכשל.

סעיף ב'

ביטויים למעורבות של ארה"ב במלחמת האזרחים:

- הם הטיסו שלוש ארמיות לעמדות מפתח בצפון ובמזרח. אוניות אמריקאיות העבירו צפונה יחידות של הממשלה המרכזית. בסה"כ הועברו כחצי מיליון חיילים לאזור ההכרעה בעזרת האמריקאים.
- נחתים אמריקאים תפסו את פקינג ואזורים נוספים בהם היו מכרות פחם חשובים ומסילות ברזל.
- האמריקאים תמכו באופן מאסיבי בכוחותיו של ציאנג קאי שק: שלחו יועצים ונתנו אשראי בן יותר מ- 500 מיליון דולר.
- האמריקאים ניסו לתווך בין הצדדים: בין הממשלה הלאומית לבין הקומוניסטים כדי לפתור את הסכסוך.
- לחצו על הקומוניסטים לאפשר לכוחות של הממשלה הלאומית להיכנס למנצ'וריה ולתפוס בה עמדות כח.

ביטויים למעורבות של בריה"מ:

לאחר שהכוחות הסובייטים נכנסו למנצ'וריה וחילות יפן נכנעו הם היו אמורים למסור את השטח לכוחות הממשלה הלאומית הסינית ולמסור להם את הפיקוד. אך לבריה"מ היו מטרות פוליטיות וכלכליות מרחיקות לכת. היא הצטרפה למאבק האנטי יפני יומיים אחרי הטלת פצצת האטום על

הירושימה כדי להשיג מאחז במזרח אסיה שעשרות שנים שאפה לבססו. לכן, הכוחות הסובייטים עשו הכל כדי להישאר באזור מנצ'וריה. הם החלו לסייע לכוחות הקומוניסטיים הסינים כדי שאלה יתפסו במנצ'וריה העמדות אסטרטגיות שיאפשרו את המשך המאבק.

מעצמות נוספות נמנעו מהתערבות במלחמה מהסיבות הבאות:

התקופה היא תקופה שלאחר סיום מלחמת העולם השנייה:

יפן נמצאת בתהליך של שיקום לאחר שהוטלו עליה שתי פצצות אטום ולאחר שהפסידה במלחמה. **מדינות המערב, בריטניה וצרפת** נמצאות בתהליך של שיקום לאחר מלחמה ממושכת ותלויות בארה"ב כלכלית. הכוח הצבאי שברשותן אינו מסוגל להמשיך מלחמה לאחר מלחמת העולם השנייה.

תחילת המלחמה הקרה כאשר שתי מעצמות "משחקות" בזירה הבינלאומית על אזורי השפעה וכל השאר מנסות להשתקם אחרי מלחמה ממושכת.

שאלה מספר 30

סעיף א'

"האימפריאליסטים" ו"הריאקציונרים" על פי מאו הם:

"האימפריאליסטים": מעצמות המערב, האימפריאליזם הרב מעצמתי שניצל את סין במשך שנים, עוד בתקופת הקיסרות המנצ'וראית ועד עלייתו של מאו לשלטון.
"הריאקציונרים":

(1) צ'אנג קאי שק ותומכיו - יצגו את הבורגנות הגבוהה, הבורגנות הלאומית – כוחות אלה שיתפו פעולה עם צ'אנג קאי שק ובחלקם הגדול עברו איתו לטייוואן עם ההפסד במלחמת האזרחים. כוחותיו של צ'אנג קאי שק נתמכו ע"י המעצמות האימפריאליסטיות המנצחות.

(2) מתנגדיו של מאו מבית, מביעי ביקורת נגד מדיניותו.

יחסו של מאו אליהם:

המאבק נגד האימפריאליסטים - בתקופת "ההישענות על צד אחד" החל טיהורה של סין משרידיו של האימפריאליזם המסורתי: חברות מסחריות, בנקים, קונסוליות, משלחות כנסייתיות, וכל ארגון אחר שסימל את האימפריאליזם המנצל נאלץ להיעלם. **רכוש והשקעות במיליארדי דולרים שהיה בריטי, אמריקאי ויפאני- הולאם**. הסינים הסבירו לבעלי הרכוש שצעד זה נועד לפצות את העובדים הסינים שעבדו במפעלים הללו על שנות עבודתם ולהבטיח את עתידם.

המאבק נגד הריאקציונרים - מאו נקט במדיניות שתפורט בהמשך ובה התנגד לכל גילוי של ביקורת נגד מדיניותו. כל מתנגד נחשב לריאקציונר.

מדיניות הפנים של מאו בשנות ה-50 מבטאת יחס זה:

(1) **מאו נלחם בשרידי האימפריאליזם**. כאמור, רכוש והשקעות במיליארדי דולרים שהיה בריטי, אמריקאי ויפאני- הולאם.

(2) **מאו יצר קואליציה בין ארבעה מעמדות** ועליה נשען בביסוס שלטונו:

הפרולטריון התעשייתי, עובדי האדמה שהם פרולטריון חקלאי, בורגנות זעירה, בורגנות בינונית.

לברית זו לא הוכנסו גורמים קפיטליסטים, ריאקציונרים : הבורגנות הגבוהה והבורגנות הלאומית ששיתפה פעולה ותמכה בציאנג קאי שק והייתה בעלת קרקע ובעלת הון עברה בחלקה הגדול לטייוואן (יחד עם ציאנג קאי שק בתום מלחמת האזרחים).

(3) **"תנו ל-100 פרחים לפרוח"** - במאי 1956 קרא מאו ל**"פריחתם של מאה פרחים"** ולהתמודדות של **"מאה אסכולות מחשבה"** **בין לבין עצמן**. היה זה האות לראשיתו של **דיון ציבורי פתוח** על דרכה של סין.

מאו רצה לפתוח בדיון פנימי על דרכה של סין מאחר וחש בטוח בדרכו ובתמיכת העם בו. הקריאה הזו לא הייתה כנראה לחינם שכן מאו התכוון לפתוח במאבק פנימי, במטרה לקדם את דרכו הפוליטית והאידיאולוגית שהיו עליה עוררין מבית, ולהוכיח כי ההומונים תומכים בו.

אך הטקטיקה של מאו התבררה כמוטעית. משנפתח הפתח לבקורת, היא פשטה כאש בשדה קוצים ולא היה עוד אפשר לכוונה או למקדה. מאו שחשב כי "ההומונים" תומכים בו ובפרשנותו האידיאולוגית, טעה. ולכן, **חזר בו מרעיון הפתיחות ופתח במסע כנגד גורמים ריאקציונריים "ימניים" ו"אויבי העם" שגילו את פרצופם האמיתי. "העשבים השוטים והמורעלים" דוכאו במהרה**. במהלך שנת 1957 נעקרו מן השורש ניצני הפרחים הראשונים. סין חזרה להיות דמוקרטיה ריכוזית, חופש ביטוי נחשב לאנרכיה הנוגדת את "רצון העם". הגורמים הדמוקרטיים חזרו והסתגרו בקליפתם.

סעיף ב'

השיקולים שהביאו את סין הקומוניסטית להתערב במלחמת קוריאה:

(1) **צעדיו של מק ארתור הביאו את סין למחשבה כי המהלך האמריקאי מכוון נגד סין הקומוניסטית**. סין ראתה בקוריאה לא רק שלוחה פיזית, אלא גם שלוחה תרבותית של העם הסיני. יש לציין כי קוריאה עד המלחמה הסינית-יפאנית הראשונה שפרצה ב-1894 הייתה בחסות סין וסין ראתה בה אזור ביטחון החיוני להגנתה. רק כתוצאה מחולשתה של הקיסרות המנצ'ואית ותבוסתה ליפן הפכה קוריאה לשטח יפאני. על רקע היסטורי זה ניתן להבין את התערבותה של סין במלחמה בקוריאה. הסינים התערבו מאחר וחשו תחושת איום חזקה על ביטחונם כאשר כוחות אמריקניים ואנטי קומוניסטים החלו לצעוד לכיוון נהר היאלו.

(2) **כשהתקבלה ההחלטה להתערב חשו מנהיגי סין את עצמם כגיבורים לאומיים המגנים על מולדתם ובעיקר כמגני הסוציאליזם בעולם**.

(3) **ברגע שהאמריקאים הציבו כוחות בין סין לטייוואן, הפך סיפוח טיוואן לסין, שנחשב בעיני מנהיגי סין כחיוני להשלמת המהפכה, לבלתי אפשרי**. ההתקפה הצפון קוריאנית על הדרום גרמה להצבת מכשול בדרכו של המשטר הקומוניסטי הסיני אל יעדו הלאומי אידיאולוגי- סיפוח טיוואן.

ההשפעות של מעורבות זו על מעמדה של סין באסיה ובזירה הבינלאומית:

- (1) הכוחות הסיניים הצליחו לראשונה להתמודד עם כוח צבאי מערבי גדול וניצחו אותו. בסוף המלחמה, בניגוד לכל המלחמות הקודמות, **סין לא חתמה על הסכם כפוי**.
- (2) **סין על רקע זה קיבלה מקום של כבוד בין המעצמות ואף לגיטימציה שהייתה חסרה לה עד כה**. ב-1954 סין השתתפה בוועידת שלום בז'נבה שנועדה לפתור את הסכסוך בווייטנאם. השתתפות זו חיזקה את מעמדה בזירה הבינלאומית. זכותה כאחת המעצמות הגדולות לא ניתנת עוד לערעור.
- (3) מנקודת מבט סינית זו הייתה ראשית הדרך לשינוי פוליטי דרסטי באסיה. **מנהיגי סין חשו כי סין הופכת להיות דוברת העולם האסיאתי בזירה הבינלאומית**. סין הייתה משוכנעת כי מעתה תוכל לנהל מדיניות חוץ עצמאית ופעילה. כך תוכל להתנער מהתלות במוסקבה, מהמצור הכלכלי בארה"ב, להתמקד בשיקום הפנימי שלה ובביסוס המהפכה.
- (4) **סין התקרבה לבריה"מ** בשל שיתוף הפעולה ביניהן במהלך המלחמה.

פרק שני

שאלה מספר 31

הגורמים למלחמת האופיום:

במאות ה-16 ו ה-17 החלו לערבב בין אופיום ובין טבק מטייוואן בחבל פוג'ין ומשם הופץ האופיום הלאה. האופיום היה לא חוקי והשפעתו הייתה מזיקה הן מוסרית והן כלכלית. מבחינה כלכלית צריכת הסם הייתה נרחבת ומטילי הזהב והכסף שהיו בידי הסינים הלכו ופחתו. חסרונם פגע בסין כלכלית.

למרות זאת הפך האופיום למוצר של מותרות והמשתמשים בו עישנו אותו דרך נרגילה. עישון האופיום הלך והתרחב והקיסר (יונג צ'אנג 1723-1739) החל במאבק נגד האופיום ומפיציו. הבריטים ששלטו בהודו הובילו את האופיום משדות צמח הפרג לסין. הסחר התבצע עד שנת 1833 ע"י חברה בריטית בשם: **"חברת הודו המזרחית"**, שפעלה בהיתר מלכותי ומכרה כמויות עצומות של אופיום לסין, למרות האסור של השלטונות הסינים.

הבריטים גרפו רווחים עצומים כתוצאה מהסחר באופיום ובכך גרמו בהדרגה להרס החברה הסינית.

החדרת האופיום לסין בקנה מידה נרחב עוררה צעדים ממשלתיים קיצוניים שנועדו לאסור על יבואו, מלבד לצרכים רפואיים. אך הסם מצא לו דרכים לחדור לארץ למרות האיסורים. מתווכים ופקידים סינים לא יכלו לעמוד בפיתוי, קיבלו שוחד ונתנו לסם לחדור לסין. השחיתות גברה ופשטה בחברה הסינית הגבוהה גם כן.

הקיסרים הסינים ניסו להלחם בתופעה במספר דרכים (הגורמים למלחמת האופיום הראשונה):

(1) **המאבק באופיום כלפי פנים.** ב 1839 הגיע לקנטון נציב קיסרי מיוחד **לין צה סו** LIN

TSE-SU כדי לחקור את דרכי כניסתו הבלתי חוקיות של האופיום ולפקח במישרין על עצירתו. לין היה אחד הלוחמים הנוקשים נגד האופיום ואף הצהיר לא אחת שאם לא תיבלם כניסתו של הסם לסיין לא יהיו לסיין בעתיד חיילים ללחום באויביה וגם לא משאבים כספיים להחזיק צבא. **הוא פתח במסע החלטי נגד האופיום ומפיציו, אסר ואף הוציא להורג נתינים סינים, פקידים וסוחרים שהפרו את החוק.**

(2) **המאבק בייבוא האופיום המתבצע ע"י סוחרים בריטים.** לין ניסה בשלב ראשון לפנות

למלכה ויקטוריה כדי שהיא תתערב ותבלום את הנגע. אח"כ פנה במישרין לסוחרים הזרים וטען בפניהם כי פעילותם משחיתה. הראייה לכך היא כי גם בארצם האופיום אסור למכירה ועישון. כשנכשל פנה בדרך תקיפה יותר והדגיש כי לעבריינים צפויה **ענישה מחמירה**. הוא דרש להסגיר את האופיום שהיה במחסני הסוחרים ואוניותיהם. כשלא נענה, **הורה על הפסקת המסחר עם הזרים בקנטון והורה על הטלת מצור** על רובע הסחר והמגורים שלהם.

צ'רלס אליוט - הנציב המסחרי הבריטי בסיין- ראה בצעדו של לין צעד שרירותי ובלתי חוקי וטען כי לין פגע בחופש המסחר וברכוש בריטי אחרי שישה שבועות של הסגר הורה אליוט לסוחרים הבריטים למסור את הסחורה שהייתה במחסנים לשלטונות הסיניים. 20,000 תיבות נמסרו והושמדו. אך לין לא הסתפק בכך ודרש מכל הסוחרים הזרים לחתום על **הצהרת התחייבות שלא יעסקו עוד בסחר אופיום**. הם התבקשו לחתום שכל מטעני האופיום שיתפסו בעתיד יוחרמו ושהאחראיים עליהם יוצאו להורג. אליוט סרב. לין מצידו לא התיר לבריטים לחדש את פעילותם הכלכלית. רק מי שחתם על ההצהרה יכול היה להמשיך בפעילות כלכלית.

ב- 1839 נטשו סוחרים בריטים את קנטון ויצאו למקאו. הם דרשו מהשלטונות הבריטים פעולה נמרצת נגד השלטונות הסינים. סוחרים רבים דרשו משר החוץ הבריטי לפצות אותם על האופיום האבוד. על רקע זה גדל המתח בין הסינים לבריטים. הסוחרים סרבו לחתום על הצהרת ההתחייבות של לין בטענה כי אם יתפסו לא יועמדו לדין בפני שלטונות סין אלא בפני נציגים בריטיים מוסמכים ועל פי החוק הבריטי. הבריטים דרשו אקסטרטוריאליות משפטית.

עד שהגיע כוח סיוע בריטי ניהל אליוט מאבק חם נגד הסינים שכלל יירוט ספינות סיניות, וירי מתותחי הספינות הבריטיות באזור. כאשר בתקרית אש שהתפתחה בין הצדדים טובעו 3 ספינות סיניות הקיסר הסיני הורה, בתחילת 1940, להפסיק כל קשר עם בריטניה ולהשיב מלחמה.

כוחות צבא בריטיים שנשלחו לאזור כללו 16 אוניות מלחמה בריטיות עם מאות קני תותחים, כלי שיט לסיוע ותובלה ו 4,000 חיילים. סין הפסידה במלחמה.

סעיפי הסכם ננקינג:

סין נכנעה ונאלצה לחתום על חוזה ננקינג (1842). ההסכם כפה על סין תנאים משפיליים ופגע ביחסים בינה לבין בריטניה:

- סין שילמה פיצויים בסך 21 מיליון דולר על ההוצאות שנגרמו לה במלחמה ועל השמדת האופיום לפני המלחמה.
- החובות של הסוחרים הסינים לבריטים סולקו.
- נקבעו מחירי מקסימום לסחורות סיניות. נקבעו הסדרי מכס חדשים שנועדו להקל על חדירתן של סחורות בריטיות לסין.
- ברטניה קיבלה את האי הונג-קונג כבסיס טריטוריאלי לצמיחות וחמש ערי נמל נוספות נפתחו לסחר בריטי: שנחאי, ננקינג, טיינג'ן, פוגיו ואמוי. (מבין הערים הללו תפסה שנחאי את מקומה של קנטון כמרכז מסחרי בינלאומי וכמרכז לנוכחות הזרים בסין).
- הוסכם על עקרון "אקסטריטוריאלי" על פיו זרים שבצעו פשע בנמלים הללו יישפטו על-פי חוקי ארצותיהם ולא על-פי החוק הסיני.
- הסכם ננקינג חשף את חולשתה של סין ובעקבותיו החלה חדירת שאר המעצמות לסין.

שאלה מספר 32

עיקרי המחלוקת בין מאו צה טונג ובין צ'אנג קאי שק בנוגע למלחמה ביפן:

צ'אנג קאי שק והגואומינדנג ראו בקומוניסטים כאויב העיקרי ואת מירב מרצם הקדישו למאבק נגדם. מול האויב היפני שפלש למנצ'וריה ב-1931 הציבו התנגדות פוליטית ודיפלומטית רפה בלבד. בניגוד לצ'אנג קאי שק, התנועה הקומוניסטית תחת מאו הבינה את הערך התעמולתי ואת החשיבות של המאבק נגד יפן והכריזה על מאבק ביפן כמאבק הניצב בראש סדר העדיפויות שלה.

פעולות של כל אחד מהצדדים:

צ'אנג קאי שק:

- (1) מסע ההכחדה הראשון נגד הסובייט בראשות מאו וחבריו החל ב-1930. ב-1931 נערכו המסע השני והשלישי. אך המטרה הצבאית לא הושגה.
- (2) ב-1932 נערך מסע ההכחדה הרביעי וב-1933 הוחל במסע החמישי. צ'אנג קאי שק נועץ במומחה גרמני ונקט בטקטיקה חדשה נגד הקומוניסטים על פיה יטיל מצור, יטיל חרם כלכלי על האזור הנצור וכך ישבור את כוחם של הקומוניסטים. בשלב הראשון נערכו קרבות בהם הייתה עדיפות לכוחותיו של צ'אנג קאי שק במספר חיילים ובנשק. כוחותיו מנו כ-700,000 חיילים שהשתמשו בארטילריה וחיל אוויר מול 150,000 בלבד מצד הצבאות של מאו שהיו חסרי אמצעים צבאיים מספיקים.

באוקטובר 1934 הוא מצליח צ'אנג קאי שק להכות בקומוניסטים. הוא מקים עמדות נייחות סביב הקומוניסטים בג'אנגסי, והקומוניסטים מבינים שהם אינם יכולים להחזיק מעמד ומתחילים במסע של נסיגה.

מאז זה טונג:

(1) לאחר הפלישה היפנית למנצ'וריה, בכינוס הקונגרס הקומוניסטי הסיני מכריז מאו על מאבק אנטי אימפריאליסטי כולל ועל מאבק נגד יפן כבעל עדיפות עליונה.

(2) "בתקרית סיאן" פועל לשחרורו משל צ'אנג קאי שק ממעצר וביצירת קואליציה בין כוחות צ'אנג קאי שק לבין כוחות הקומוניסטים נגד היפנים.